

Cultuurhistorie en klimaatadaptatie opgaven in Zwolle

Zwolle, 09 november 2021

Proefcasus: Tuininrichting Drostenhuis

 Het Oversticht

Inhoudsopgave

DEEL I Onderzoek

Cultuurhistorie en klimaatadaptieve opgaven	3	Tuininrichting door de eeuwen heen	43
Inleiding		Ontwikkeling van tuinen in de 16de, 18de en 19de eeuw	
Wat is cultuurhistorie		Veranderende tuininrichting Drostenhuis	
Proefcasus: tuininrichting Drostenhuis Zwolle	4	Samenvatting	51
Aanleiding		Bibliografie	58
Locatie		Bijlage: PVE	59
Doel van het project Waterkansen		Colofon	60
Projectorganisatie			
Wateroverlast	8		
Gemeente Zwolle			
Ontwikkeling van Zwolle	11		
Ontstaan van de IJssel			
Ontstaan en bloei van Zwolle			
Ontwikkeling van het gebied rondom het Rodetorenplein, Grote Aa en Melkmarkt			
Afwatering, drinkwatervoorziening en riolering			
Inrichting van de Melkmarkt			
Ontwikkelingsgeschiedenis Drostenhuis	29		
Van chique stadswoning tot museum			
Watervoorziening Drostenhuis			
Pompen in de tuin			
Nieuwe riolering			

DEEL I Cultuurhistorie en klimaatadaptatie

Inleiding

Klimaatadaptatie is het proces waarbij een samenleving zich aanpast aan het actuele of verwachte klimaat en de effecten daarvan. Het gaat daarbij met name om de negatieve effecten die klimaatverandering, zoals overstromingen, extreme wateroverlast en extreme droogte, met zich meebrengt zoveel mogelijk te beperken en de omgeving zo in te richten / aan te passen dat de kansen die de klimaatverandering biedt beter benut kunnen worden. Gemeenten en waterschappen krijgen hierdoor direct met de klimaatverandering te maken. Zij moeten de **watersystemen** zo inrichten dat water goed en/of vertraagd weg kan lopen of kan worden opgevangen.

Met watersystemen bedoelen we het samenhangend geheel van grond- en oppervlaktewater, inclusief waterbodembodem, oevers, infrastructuur, planten en dieren.

Er is al veel bekend over de huidige watersystemen, vooral bij rieleurs, hydrologen, archeologen en landschapsdeskundigen. Want op veel plaatsen hebben mensen eeuwenlang al ingrepen uitgevoerd om hun voeten droog te houden. De kennis hiervan is een kans voor klimaatadaptatie opgaven. Zo kan cultuurhistorische kennis over het omgaan met water door de eeuwen heen een goede bijdrage leveren aan het proces en aan het resultaat.

Wat is Cultuurhistorie

Cultuurhistorie in relatie tot water wordt vaak gerelateerd aan gebouwde objecten, zoals een sluis, brug, gemaal, schotbalkenloods of dijkstoel. Maar cultuurhistorie is veel meer. Ons landschap en de watersystemen zijn eeuwenlang intensief aangepast om water tegen te houden of juist toe te laten. Het kanaliseren of het verdwijnen van water is zichtbaar in ons landschap in stelsels van sloten, wateringen, grachten, bruggen, sluisen, dammen, dijken, kolken, gemalen, terpen, keermuren, kades, uiterwaarden, droogleggingen, polders etc.

Het water werd onder andere gebruikt ter verdediging, voor transport, voor energie opwekking en/of voor een goede agrarische productie. Het historische gebruik van de watersystemen is voor een deel nog goed zichtbaar in het landschap. In een aantal gevallen zijn oude waterlopen dichtgezet, overkluisd of verworden tot een ondergrondse duiker of rioolbuis. Cultuurhistorie is in feite alles dat door de mens is aangepast. Cultuurhistorische kennis is alles wat we kunnen achterhalen over het historische gebruik, de bodem en nog aanwezige zichtbare en onzichtbare cultuurhistorie. Deze kennis kunnen we naar boven halen door archiefonderzoek, analyses van historisch kaartmateriaal, archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek. Als we dit samen voegen en vergelijken met de kennis van de huidige watersystemen krijgen we veel inzicht en informatie

van het watersysteem in een bepaald gebied van een aantal eeuwen geleden. Deze kennis zetten wij in voor huidige en toekomstige wateropgaven.

De winst van het inzetten van cultuurhistorie bij opgaven voor klimaatadaptatie uit zich door:

- Informatie over watersystemen gedurende een lange periode biedt meer kennis en inzicht van de ligging en het historisch gebruik van het water in dit gebied. Dit draagt bij aan het vinden van de oorzaak van de waterproblematiek zodat betere oplossingen gevonden kunnen worden en de kwaliteit van het ontwerp wordt verbeterd.
- Vanuit cultuurhistorische kennis wordt duidelijk dat een gebied vaak een lange traditie kent in de waterkerende, -regulerende maatregelen. Deze bewustwording zorgt voor meer kennis en begrip over de locatie, de oorzaak van de problemen en de noodzaak van eventueel te nemen maatregelen.
- Het koppelen van het inzicht in de historie en de verschillende functies in het gebied schept orde. Koppeling van functies op de juiste plek zorgt voor kwaliteitsverbetering van het gebied.
- Cultuurhistorie meenemen in het ontwerp zorgt voor een beter begrip van de eigen woonomgeving en daarmee voor vergroting van het draagvlak voor de plannen bij omwonenden, wat bijdraagt aan een beter en sneller proces.

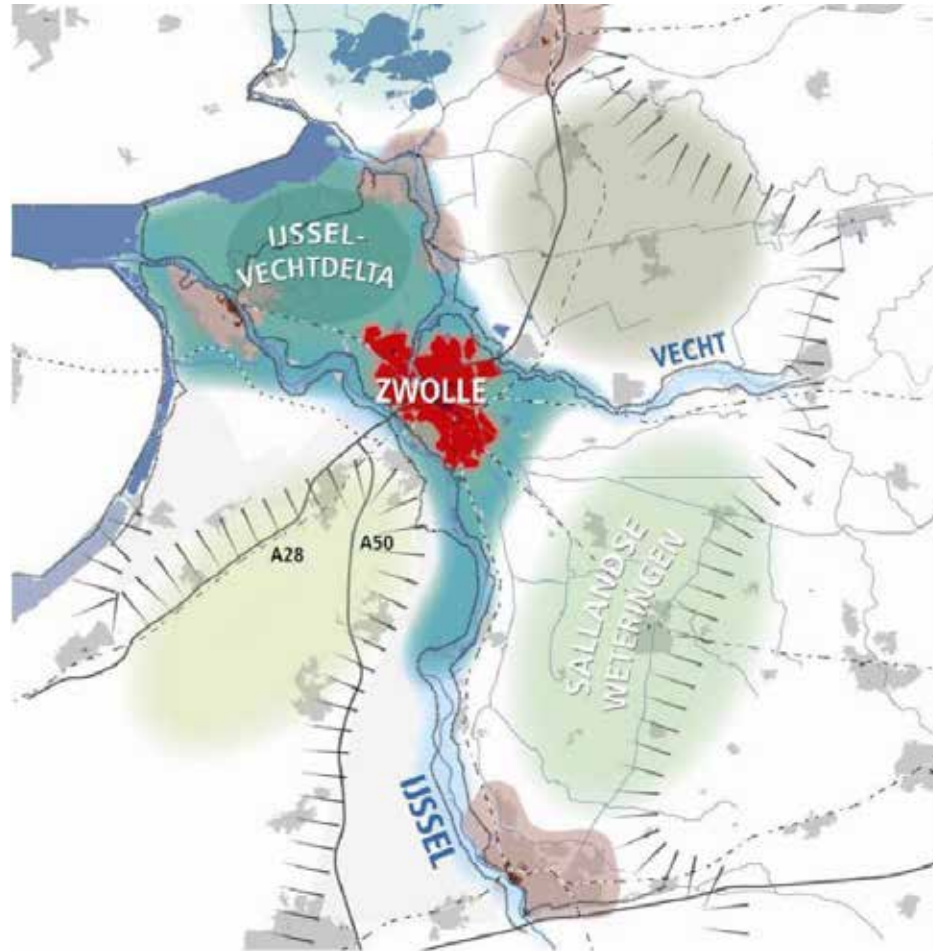
Proefcasus: tuininrichting Drostenhuis Zwolle

Aanleiding

De ligging van Zwolle in de IJsseldelta zorgt ervoor dat er op verschillende fronten klimaatadaptieve maatregelen nodig zijn; denk aan verbetering van de waterafvoer, dijkverhoging, tijdelijke wateropslag bij piekbelasting en het tegengaan van hittestress. Tegelijkertijd biedt de ligging van de stad aan de rivier met haar rijke verleden vele mogelijkheden om aantrekkelijk te zijn voor zowel bewoners als toeristen. De kunst is dat op een wijze te doen die het DNA van het gebied versterkt zonder historiserend te zijn.

De organisaties die zich met de klimaatadaptieve maatregelen bezig houden zijn zeer toegerust op het vinden van nieuwe oplossingen, technieken en ontwerpen. Hydrologen en rioleers bekijken wateropgaven vaak vanuit een technische invalshoek. De oplossing wordt dan gezocht in de techniek om vervolgens in het ontwerp rekening te houden met al dan niet aanwezige cultuurhistorische waarden. In dit project willen we de klimaatopgaven niet vanuit techniek aanvlagen maar juist vanuit de lange geschiedenis van het omgaan met water, de cultuurhistorie.

Zwolle en haar cultuurhistorisch waardevolle binnenstad hebben onder andere een klimaatopgave, wateropgave en leefbaarheidsopgave.

Afb. 1 Ligging van Zwolle in de IJsseldelta.

Maar deze opgaven op dichtbebouwde ruimte vraagt inventiviteit en we vragen ons af hoe cultuurhistorie hier een bijdrage aan kan leveren. Hoe deden we het vroeger, waren we inventiever, hadden we gewoon meer ruimte of zijn we sommige dingen vergeten? Kunnen we leren van hoe we het vroeger deden, principes gebruiken of op een moderne manier inzetten?

We zijn benieuwd hoe en op welke manier we kunnen bijdragen aan de grote opgaven van steden met de cultuurhistorische kennis die we kunnen vinden van water en groen van vroeger.

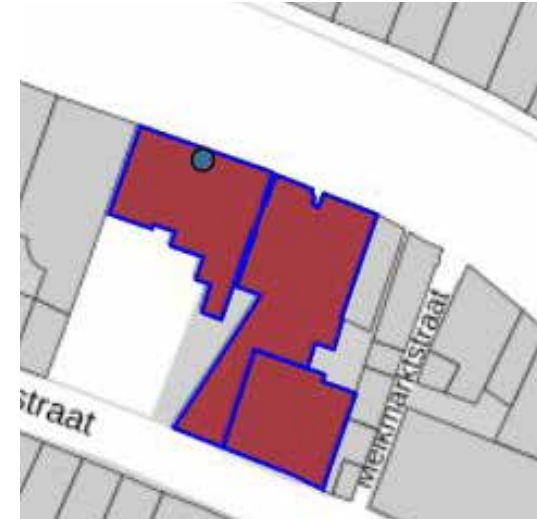
Door gebruik te maken van onze tradities op het gebied van historische watersystemen en – groen structuren zetten we beproefde methoden en maatregelen in om moderne oplossingen te maken. Hiermee houden we onze tradities levend en maken we hopelijk nieuw erfgoed.

Proefcasus: tuinrichting Drostenhuis

Een van de locaties in de gemeente Zwolle waar een directe aanleiding is om meer onderzoek te doen naar het ontwikkelen van op cultuurhistorie gebaseerde klimaatadaptieve uitgangspunt is de tuin van het Drostenhuis. Dit voorname pand staat in het westelijke deel van de historische Zwolse binnenstad, aan zuidzijde van de Melkmarkt, en heeft een brede, diepe tuin die aan de achterzijde aan de Voorstraat grenst.

Afb. 2 Plattegrond van de binnenstad van Zwolle met blauw omcirkeld het Drostenhuis (PDOK).

Afb. 3 De panden aan Melkmarkt 41 en Voorstraat 34 behoren tot hetzelfde perceel (BAG).

Afb. 4 Het Drostenhuis met tuin in vogelview vanuit het zuiden gefotografeerd (Google Earth, 2009).

Op deze locatie wordt onder de naam ANNO een museum ontwikkeld waar “Het verhaal van Zwolle” wordt gepresenteerd en waar bezoekers erfgoed kunnen beleven, kennis kunnen vergaren en voelen. Voor dit toekomstig nieuwe gebruik als museum zal een herinrichting plaatsvinden van zowel het gebouwencomplex als de tuin.

Het gebouwencomplex bestaat uit het Drostenhuis, het kleinere naastgelegen buurpand met klokgevel aan de oostzijde en de daarnaast gelegen nieuwbouw. Deze volumes zijn reeds intern met elkaar verbonden en vormen samen Melkmarkt 41. Bovendien maakt ook het intern gekoppelde pand aan Voorstraat 34 onderdeel uit van de planvorming. Melkmarkt 41 en Voorstraat 34 behoren tot hetzelfde perceel (ZLE00 F 7925).

Dit project is een eerste praktijkpilot binnen een bredere verkenning naar mogelijkheden om erfgoed in te zetten bij klimaatopgaven, uitgevoerd door Het Oversticht in opdracht van de gemeente Zwolle. In deze bredere verkenning gaan we op zoek naar kennis van historische watersystemen en groen-aanleg van de stad om deze te in te kunnen zetten voor moderne oplossingen als het gaat om klimaat-, water- en leefbaarheidsopgaven. Hiermee kunnen we tot gebiedseigen oplossingen komen die ook bijdragen aan het ontwikkelen en voortzetten van tradities.

Doel van het pilotproject

Deze pilot is een eerste stap om praktische ervaringen op te doen en kennis op te bouwen over mogelijkheden om erfgoed in te zetten bij klimaatopgaven.

Het museum ANNO wil komen tot een eigentijds tuinontwerp op basis van de cultuurhistorische kennis voor de tuin tussen het Drostenhuis en de Voorstraat 34: een erfgoed inclusief tuinontwerp waarbij zoveel als mogelijk bijgedragen wordt aan klimaatadaptatie en een leefbare, aantrekkelijke binnenstad van Zwolle. In deze pilot hebben we rekening gehouden met de randvoorwaarden vanuit het toekomstig gebruik zoals omschreven is in het PVE, zie bijlage.

Resultaat

Het resultaat is een ontwerp op hoofdlijnen dat recht doet aan de geschiedenis van het pand en de plek, dat rekening houdt met de toekomstige functie en bijdraagt aan klimaatadaptatie en leefbaarheid van de stad gebruikmakend van de erfgoedkennis uit het verleden. Omdat het een praktijkcase pilot is, uitgevoerd volgens een nieuwe denk- en werkwijze, was vooraf niet met zekerheid te zeggen op welke informatie we zouden stuiten en in welke mate we terug zouden kunnen grijpen op concrete informatie over de tuin van het Drostenhuis.

Cultuurhistorie vormt hoe dan ook het fundament van het tuinontwerp, waarbij rekening gehouden is met de nieuwe functie, het PVE en waar mogelijk zijn klimaatadaptieve maatregelen opgenomen. Met dit grove schetsplan van de tuin als resultaat kan een ontwerper een gedetailleerd definitief tuinontwerp maken.

Het ontwerp op hoofdlijnen bestaat uit mogelijkheden voor ‘wat waar’ en ‘hoe’ waaronder:

- Mogelijkheden voor de locatie en de vormgeving van de onderdelen uit het PVE van de gemeente Zwolle.
- Het te behouden groen als basis.
- Suggesties voor de tuininrichting en aanbevelingen voor beplanting die passen bij een natuurinclusieve, klimaatadaptieve tuin.
- Suggesties voor locaties voor het tentoonstellen van bouwhistorische objecten in de tuin.

Afb. 5 Meest recente tuinrichting van toen het Drostenhuis nog fungeerde als Stedelijk Museum in de jaren '90 (Archief SMZ).

Wateroverlast

Het klimaat in Nederland verandert. Het KNMI verwacht hogere temperaturen, nattere winters, heviger regenbuien en meer drogere zomers en hete nachten. Dit heeft gevolgen voor de stedelijke omgeving, bijvoorbeeld door meer wateroverlast, grondwaterproblemen en hittestress. Landelijk zijn deze onderwerpen geadresseerd in het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie. Hierin heeft het Rijk aan de lokale overheden de opdracht gegeven om op korte termijn een zogenaamde stresstest uit te voeren om de knelpunten op het gebied van wateroverlast in kaart te brengen. Naast de problemen die kunnen ontstaan door hevige regenval, gaat het ook om de gevolgen van andere weersextremen, zoals uitzonderlijke droogte, hitte en overstromingen. De gemeenten moeten zich hier zo goed mogelijk op voorbereiden.

Overheden kunnen hierbij gebruik maken van het stappenplan “weten, willen en werken” om het proces naar een klimaatbestendige inrichting vorm te kunnen geven. In dit kader is door het Waterschap Drents Overijsselse Delta een digitale klimaatatlas ingericht om de gemeenten in haar beheersgebied te ondersteunen bij het in beeld brengen van de klimaatopgaven. Door een gedetailleerde bepaling van de knelpunten kunnen gemeenten en waterschappen hun klimaatadaptatiestrategie concreet maken en kunnen zij ook andere partijen zoals bewoners, bedrijven en belangengroepen betrekken bij de probleemanalyse en ook de mogelijke oplossingen.

De klimaatatlas van Waterschap Drents Overijsselse Delta geeft weer hoe regenwater over het maaiveld afstroomt, maar afvoer via riolering en open water is hier niet in meegenomen. Het is daarom mogelijk dat de wateroverlast die op de kaart getoond wordt niet in de praktijk optreedt.

De klimaatatlas levert in het bebouwd gebied in Zwolle een aantal locaties op waar wateroverlast door hevige buien te verwachten is, maar is nog niet de definitieve stresstest. De wateroverlastkaart kan worden verfijnd door waterstroming in riolering en open water in de modellering mee te nemen. Wel is het interessant om te kijken op welke locaties wateroverlast te verwachten is op basis van afstroming. Een snelle bestudering van de klimaatatlas levert hier een aantal locaties op waar problemen met wateroverlast verwacht worden.

Gemeente Zwolle

Zwolle is ten op zichte van de rest van Overijssel relatief laag gelegen. Zwolle ligt op een plek waar meerdere stroomgebieden samenkomen en vormt dan ook het begin van de IJssel-Vechtdelta. In de binnenstad van Zwolle zijn meerdere locaties aanwezig waar wateroverlast is geweest dan wel te verwachten is. Op een aantal van deze locaties is de (te verwachte) problematiek reeds opgelost door het aanpassen van de bestaande riolering.

De gemeente acht het van groot belang om vooruit te kijken en rekening te houden met de toekomstige klimaatopgave. Daarom wil zij investeren in onderzoek naar de toepassing van een meer klimaatadaptief beleid, waarbij vanuit diverse invalshoeken wordt gezocht naar klimaatadaptieve oplossingen voor de toekomstige inrichting van de stad.

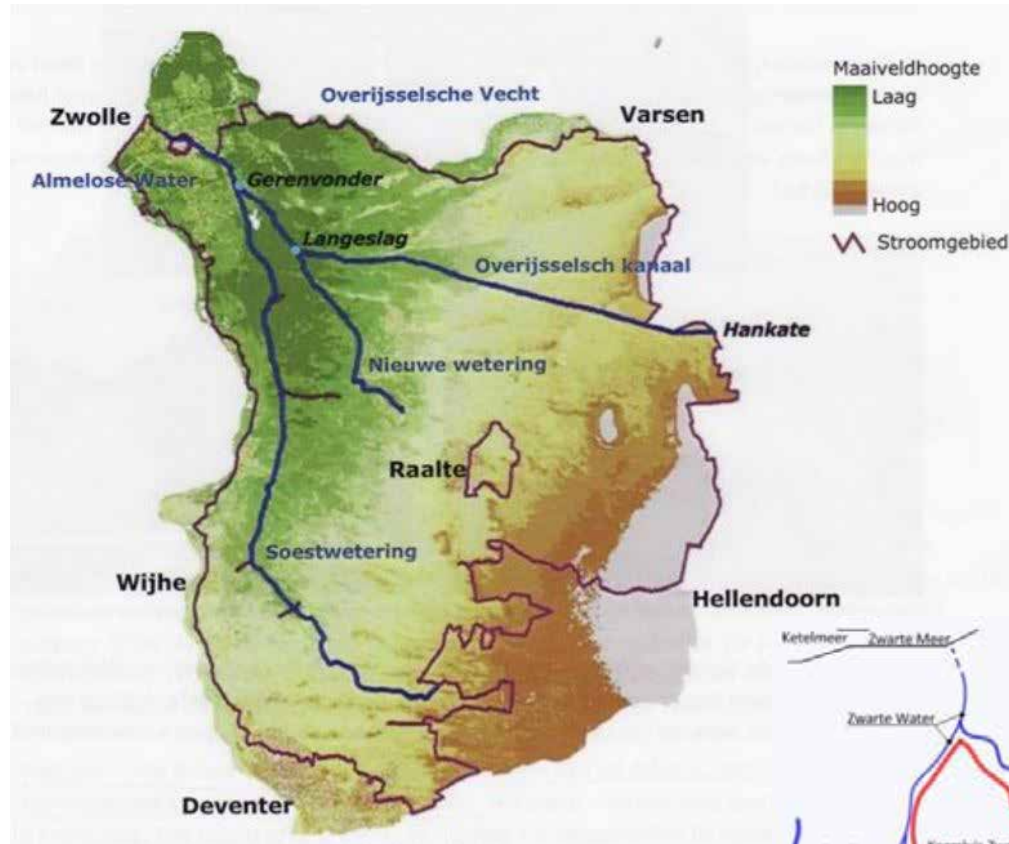
Een van de projecten waar de gemeente in investeert is bijvoorbeeld het dijkverzwaringstraject ‘Stadsdijken Zwolle’. De stadsdijken worden daar waar mogelijk verzwaard en de keersluis kan worden gesloten als er een teveel aan water dreigt te ontstaan. Bij het sluiten van de keersluis vindt er in de binnenstad binnen de vesting echter ook geen watertransport plaats; dan kan er wateroverlast ontstaan. Ter voorkoming hiervan wordt onderzoek gedaan, o.a. naar het creëren van mogelijke overlaten hogerop in de stroomgebieden. Daarnaast wordt ernaar gekeken hoe in de stad zelf ernstige waterproblematiek kan worden voorkomen.

Drostenhuis

Midden in het historische centrum van Zwolle, aan de Melkmarkt, ligt het Drostenhuis. Er is op dit moment geen acuut probleem van wateroverlast op deze plek. De verbouwing van het Drostenhuis tot museum en bijbehorende herinrichting van de tuin vormde echter een aanleiding om dit als casus uit te werken in de zoektocht naar een meer klimaat-adaptieve inrichting van de binnenstad, waarbij cultuurhistorie als onderlegger wordt gebruikt voor het vinden van nieuwe klimaatadaptieve oplossingen.

Afb. 6 Overstroming Zwolle, boven Thorbeckegracht, onder onbekend, jaartal onbekend (Gemeente Zwolle).

Afb. 7 Boven Hoogtekaart en wateren rondom Zwolle (http://essay.utwente.nl/59697/1/MA_thesis_G_van_Goor.pdf).

Afb. 8 Rechts dijken rondom Zwolle (http://essay.utwente.nl/59697/1/MA_thesis_G_van_Goor.pdf).

Afb. 9 Kaart van Overijssel waarop duidelijk rechts in het oosten de hogere zandgronden te zien zijn en links de IJsseldelta, Jacobus Kok, 1797 (HCO, NL-ZIHCO_0025.16_PBO047).

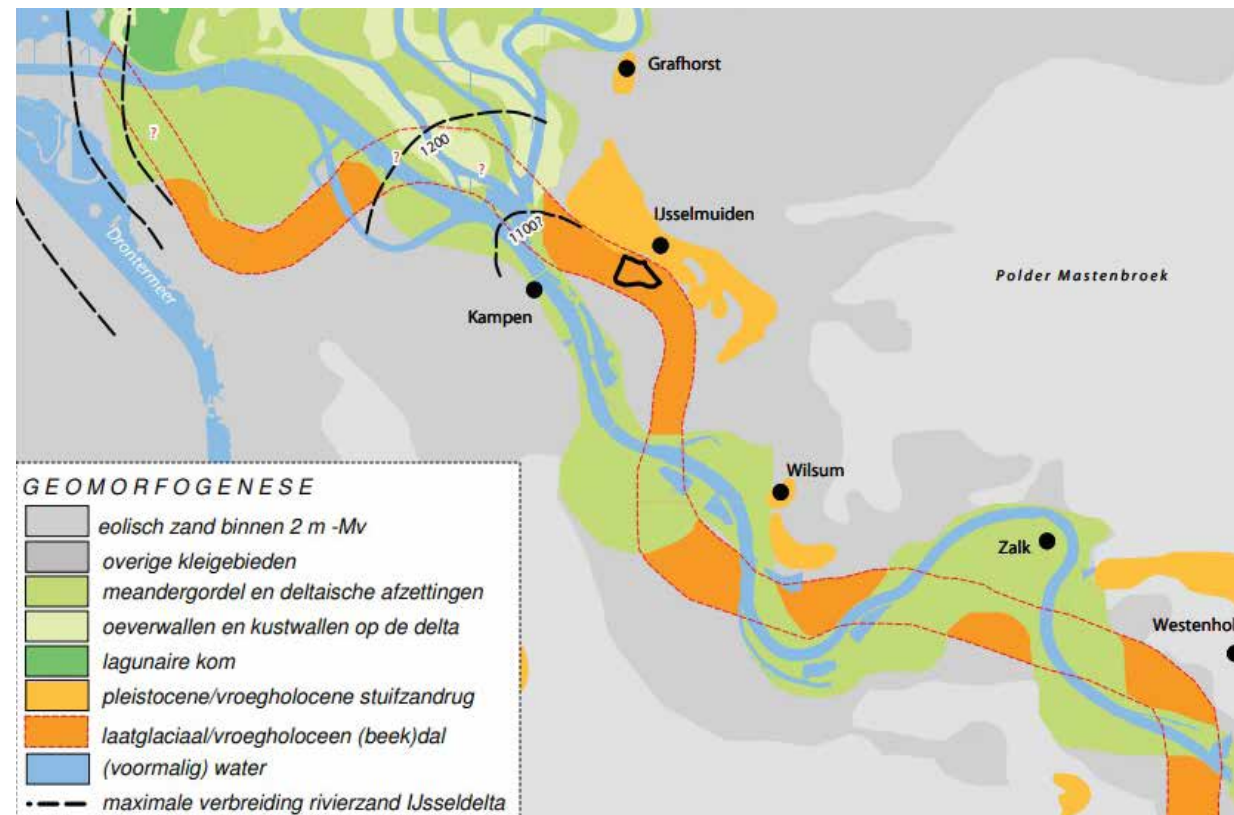
Ontwikkeling van Zwolle

Ontstaan van de IJssel

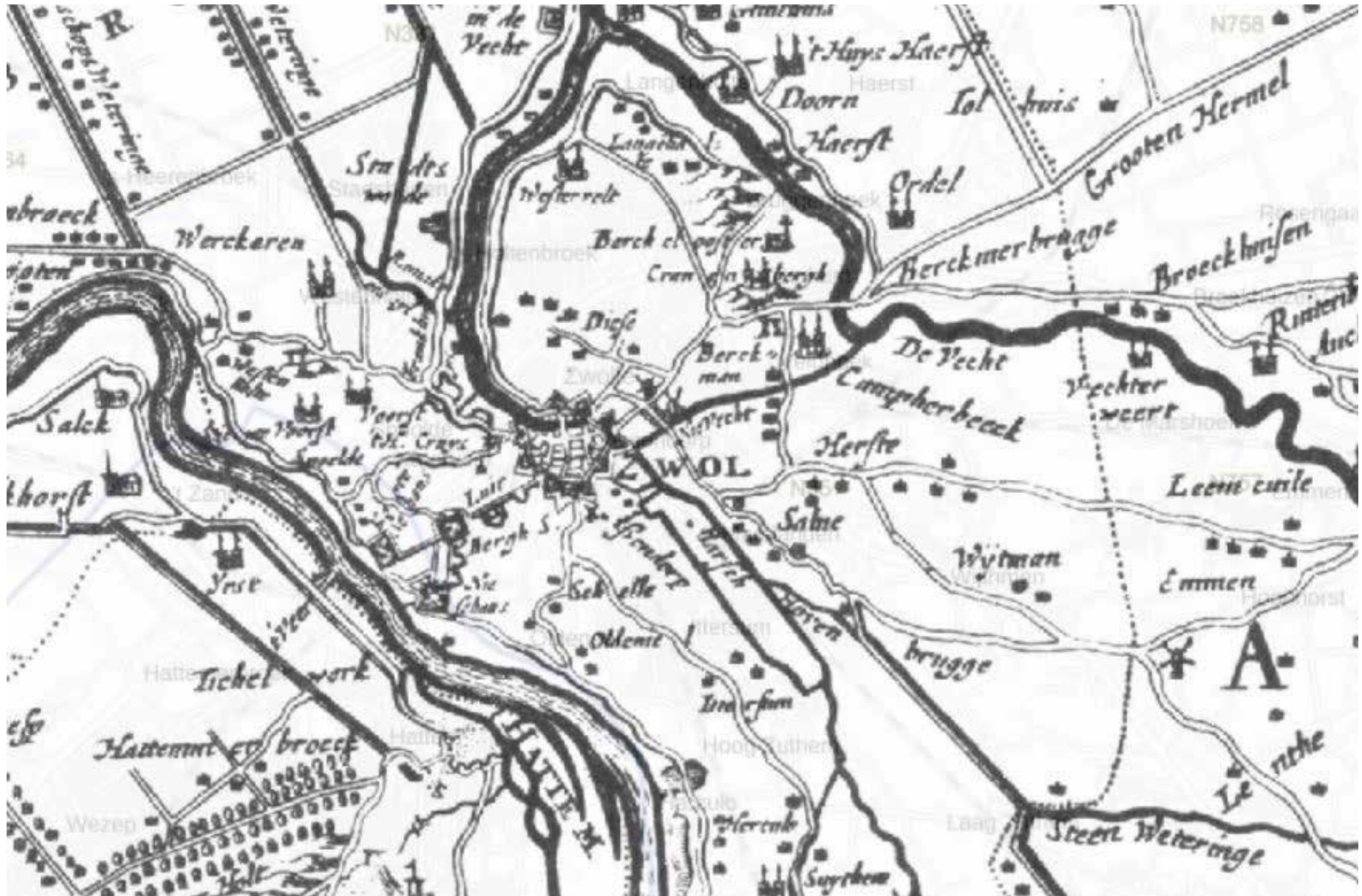
Het gebied tussen de Noordelijke Veluwe en de heuvelruggen van Salland behoorde tot ongeveer 40.000 jaar geleden tot het stroomgebied van de Rijn. De zeespiegel lag tientallen meters lager dan nu en de Noordzee lag grotendeels droog. Omstreeks 40.000 jaar geleden werd door natuurlijke omstandigheden het dal van de Rijn verlegd naar een loop ten zuiden van de stuwwal van de Veluwe. Vanaf dit moment verliet de Rijn de IJsselvallei en het Noord-Nederlandse gebied. Het vroegere beekdal van de Rijn lag meer oostwaarts, tussen IJsselmuiden en Kampen in (oranje op afb. 10). In tegenstelling tot de Waal, Neder-Rijn en Lek is de IJssel gedurende een lange periode van het Holoceen een lokale rivier, gevoed door de Oude IJssel ten zuidoosten van Doesburg en de beken van de Achterhoek. Zowel de Oude IJssel als de IJssel liggen in pleistocene oerstroombalen van de Rijn. Vanaf de Romeinse tijd krijgt de IJssel een heel ander karakter doordat een verbinding ontstaat met het Rijnstelsel. Als gevolg van de verbinding met de Rijn neemt de activiteit van de IJssel vanaf de Laat Romeinse tijd sterk toe en komt de eerste fase van de huidige IJssel-stroomgordel tot ontwikkeling. In de daaropvolgende periode bouwt de stroomgordel van de IJssel zich verder uit en ontstaan in het sterk meanderende, bovenstroomse deel omvangrijke kronkelwaardcomplexen.

In het benedenstroomse deel, vanaf Deventer, heeft de IJssel een groter verhang en een veel minder bochtig verloop. Stroomafwaarts van Zwolle heeft de IJssel het karakter van een rivierdelta. Deze delta heeft zich voornamelijk opgebouwd vanaf 1000 na Chr. als gevolg van een snellere afwatering van de IJssel.

De belangrijkste ontwikkeling van de IJssel trad daarna op. Met uitzondering van enkele kleine aanpassingen onder invloed van menselijke activiteiten is de loop van de actieve IJsselgeul in de afgelopen eeuwen nauwelijks gewijzigd.

Afb. 10 Ligging van het dal van de Rijn (voorganger van huidige IJssel).

Afb. 11 Kaart De Wit van Zwolle en omgeving, met de stad in het midden, links de brede IJssel, rechts de Vecht en van de stad omhoog naar de Vecht loop het Zwartewater, 1672 (geo.overijssel.nl).

Ontstaan en bloei van Zwolle

De aanwezigheid van water is essentieel geweest in de gehele ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van Zwolle. De stad is in de Middeleeuwen ontstaan op een dekzandhoogte tussen de IJssel en de Overijsselse Vecht, en aan het riviertje de Aa. Deze hoger gelegen plek in het verder natte landschap werd in die tijd 'suolle' genoemd, later verbasterd tot Zwolle.

Al snel trad Zwolle toe als handelsstad tot het Hanzeverbond. Vanaf 1448 was de stad officieel lid van dit samenwerkingsverband van kooplieden uit diverse steden in Europa. Door haar ligging aan de IJssel profiteerde Zwolle van de opbloei van langeafstandshandel en de stad groeide uit tot een centrum van interregionale transitohandel. Deze handel richtte zich met name op het transport van goederen tussen enerzijds Holland en Vlaanderen en anderzijds het uitgestrekte Duitse achterland. Het Zwartewater en de Vecht maakten van Zwolle een natuurlijke overslag- en doorvoerplaats.

In het begin van de 16e eeuw verliep het handelsverkeer steeds meer via de Vecht en het Zwarte Water. Het Zwarte Water werd namelijk steeds belangrijker omdat de IJssel bij Kampen verzandde. Daarentegen werd het Zwarte Water, dat Zwolle met de Zuiderzee verbond, door landontginningen dieper; daardoor konden steeds grotere schepen de stad bereiken. Het gevolg was dat Zwolle een steeds groter deel van de handel van Duitsland naar Holland naar zich toetrok.

Door de aanleg van de Nieuwe Vecht rond 1600 werd een nieuwe, snellere verbinding tot stand gebracht tussen de Vecht en het centrum van Zwolle. De schepen die over de Vecht voerden, hoefden toen niet langer via het Zwarte Water te varen om Zwolle te bereiken. Het werd een belangrijke route voor de invoer van Bentheimer zandsteen vanuit Duitsland; een bouw materiaal dat vervolgens regelmatig werd toegepast bij de bouw van belangrijke gebouwen. Zoals in Zwolle bij het stadhuis en de Peperbus, maar ook bij het Paleis op de Dam in Amsterdam.

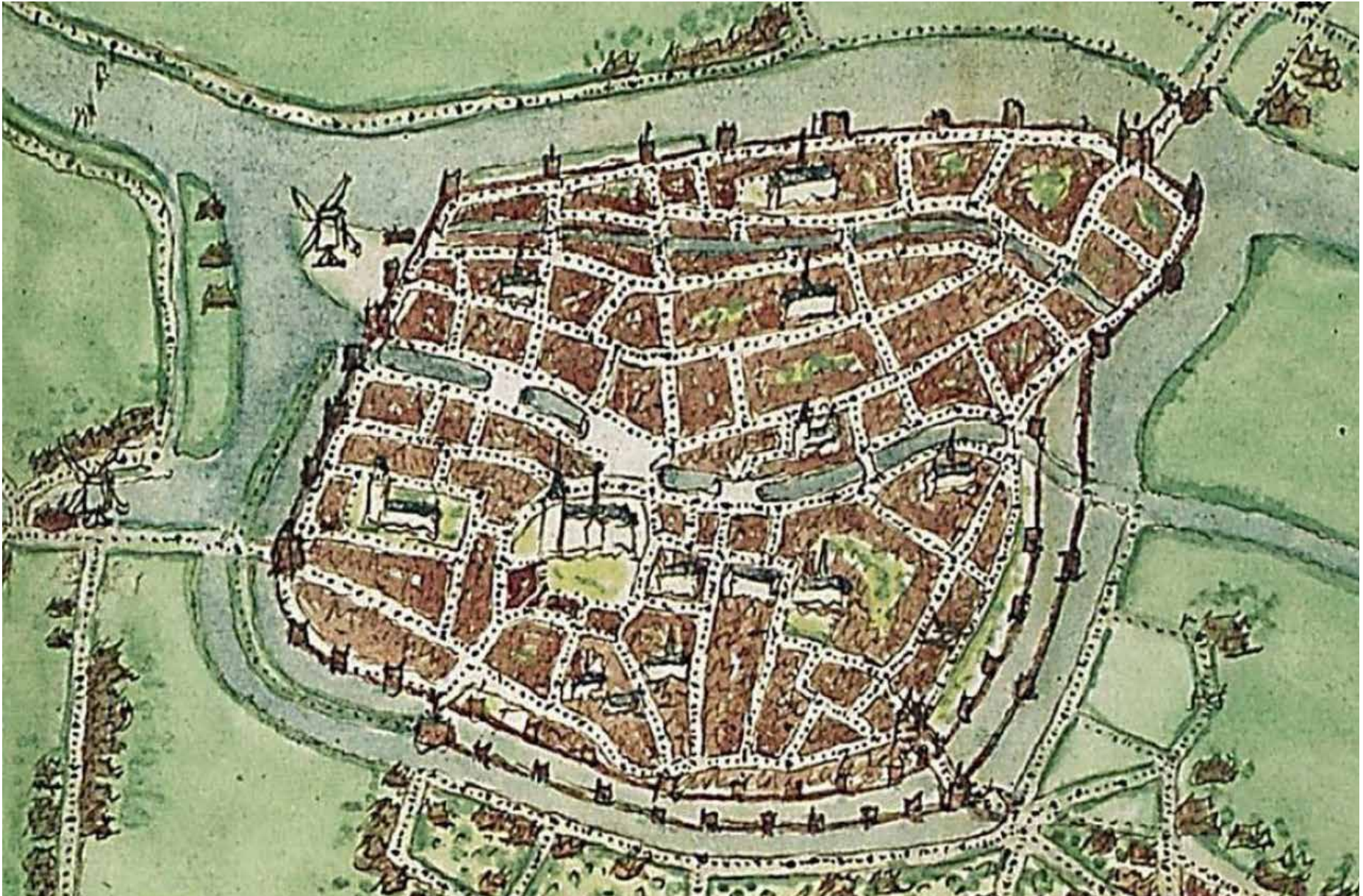
Op de oudste plattegrond van Zwolle, vervaardigd omstreeks 1560 door de beroemde kaartenmaker Jacob van Deventer is een ovaalvormige stad te zien. De stadskern wordt omringd door een brede, voor een groot deel zelfs dubbele gracht en imposante ommuring met veel poorten en weertorens. De Zwollenaren hadden in hun stadsrechtakte uit het jaar 1230 van de landsheer, de bisschop van Utrecht, al toestemming gekregen om hun nederzetting te versterken met 'grachten en planken of muren'. Het oudste verdedigingssysteem van de stad zal evenals elders hebben bestaan uit met water gevulde grachten en aarden wallen, die eventueel waren versterkt met houten palissaden en beplant met stekelige struiken. Zo'n eenvoudige omwalling bood voldoende bescherming tegen vijanden met handwapens. Al vóór 1300 was Zwolle vermoedelijk in ieder geval al deels omgeven door een stenen muur, waarvan aan de binnenzijde van de klein Aa bij de Broerenkerk restanten zijn teruggevonden.

Omstreeks het midden van de 14e eeuw was ook de zuidzijde en westzijde van de stad beschermd door een stenen ommuring.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd Zwolle omgebouwd tot vestingstad met bastions, zoals te zien is op de plattegrond getekend door Joan Blaeu uit 1649. In opdracht van prins Maurits werden tussen 1606 en 1621 twaalf bastions gebouwd om de Spanjaarden tegen te houden. Daarbij werd tegelijkertijd in het open gebied tussen IJssel en Zwolle een verdedigingslijn opgeworpen, bestaande uit een sloot en een aarden wal. In de loop van de 17e eeuw is dit verdedigingswerk sterk uitgebreid en in de eeuwen erna noemde men het: Het Nieuwe Werk,

Afb. 12 Dekzandhoogtes (geel), hoge archeologische verwachting (oranje) waterstromen (blauw) (Onzichtbaar Zwolle, p.46).

Afb. 13 Kaart Zwolle door Jacob van Deventer, 1560 (cdn.i-pulse.nl).

Afb. 14 Kaart Zwolle door Joan Blaeu, 1649 (wikimedia.nl).

Afb. 15 Plan der stad Swoll uit 1765 met rechts de IJssel en vesting Het Engelse Werk (HCO, NL-ZIHCO_1678_1071_0001)

Afb. 16 De Potgietersingel werd ook onderdeel van de 'wandelingen' die werden aangelegd na het ontmantelen van de bastions, 1910-1930 (HCO, NL-ZIHCO_1679_5322_0001).

Afb. 17 Willemsvaart, 1937 (HCO, NL-ZIHCO_0649_151_0001).

dat bestond uit een aantal schansen en andere versterkingen. In 1790 hield Zwolle op vestingstad te zijn en legde men ten koste van een deel van de verdedigingslinie de Willemsvaart aan die in 1819 werd geopend. In 1843 besloot het gemeentebestuur de bastions te slopen om er 'aangename lustplaatsen en wandeldreven' van te maken. Zo ontstonden de zogenoemde 'wandelingen' (zie afb.15).¹

In de negentiende eeuw nam de ontwikkeling van de stad een sprong: de industriële activiteiten namen sterk toe, het bevolkingsaantal groeide enorm, er werden nieuwe wijken gebouwd en er werd hard gewerkt aan het verbeteren van de infrastructuur. In 1864 werd het station aan de zuidkant van het centrum van Zwolle in gebruik genomen, er kwam een stadspaardentram, wegen werden verhard en kanalen werden gegraven. De Willemsvaart werd in 1819 geopend en zorgde voor een directe vaarverbinding tussen de IJssel en de Zwolse binnenstad. Ook nam het graven van kanalen een vlucht; het eerste Overijssels Kanaal werd in 1855 gegraven en liep van Zwolle via Lemelerveld en Vroomshoop naar Almelo. Via deze kanalen konden de schepen hun ladingen turf sneller vervoeren en nieuwe veengebieden worden ontgonnen. Ook fabrieken konden gebruik van de kanalen maken, door hun spullen via schepen te laten aan- en afvoeren, en er voeren zelfs passagiersschepen.

¹ www.zwolsehistorischevereniging.nl/zwolse-parken-de-potgietersingel/

Tegelijkertijd zorgden stormvloed en veel wateroverlast in Zwolle, omdat de stad nog in open verbinding stond met de Zuiderzee. Zo woedde er in 1825 een zware noordwesterstorm, waardoor het hele gebied rondom de Zuiderzee onder water kwam te staan. Alleen al in Overijssel kwamen daarbij 305 mensen om het leven. In 1916 was er nog een grote overstroming die de hele stad onder water zette (zie afb.6).²

Aan het einde van de 19de eeuw werden er ook in Zwolle pogingen ondernomen een structurele oplossing te vinden voor de bijna jaarlijkse overstromingen. Het bleef echter bij plannen. Het probleem was ook te groot voor een relatief kleine stad. De kracht van het water bij noordwester storm vanuit de Zuiderzee en het Zwartewater was onbeheersbaar en vroeg om een landelijke aanpak. Die kwam er uiteindelijk door het aanleggen van de Afsluitdijk in 1932. Door deze waterkering werd de Zuiderzee afgesloten van de Waddenzee en werd de kans op overstromingen in Zwolle aanzienlijk verminderd. Het graven van kanalen ging in de twintigste eeuw nog lange tijd door. In 1964 werd bijvoorbeeld nog het Zwolle-IJsselkanaal aangelegd. De havenactiviteiten in de Zwolse grachten, die door de opkomst van andere vormen van transport al veel aan belang hadden ingeboet, gingen door de opening van het Zwolle-IJsselkanaal vrijwel geheel te gronde. In de kleine binnenstad was

² www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/zwolle/overstroming

voor grootschalig fabriceren, verwerk, verhandelen en overladen van goederen geen ruimte meer. Voor de beurtschepen, inclusief de nachtboot op Amsterdam, viel eveneens het doek. Het water in de binnenstad zelf kreeg vervolgens meer en meer een recreatieve functie.

Afb. 18 Boven: Uitsnede kaart Jacob van Deventer, 1560 (cdn.i-pulse.nl).

Afb. 19 Onder: Uitsnede kaart Braun en Hoogenberg, 1580 (sanderusmaps.com).

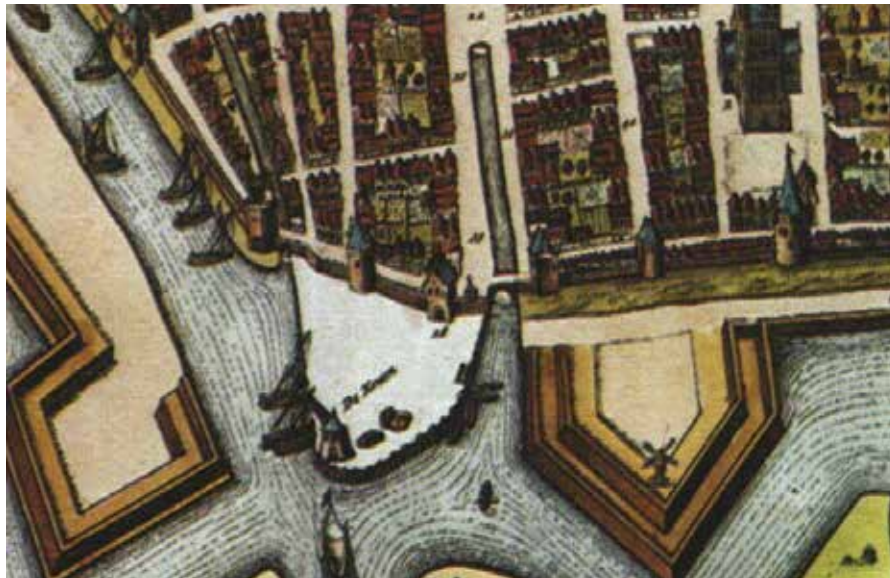
Afb. 20 Rodetorenplein, anoniem schilderij, circa 1600 (cdn.i-pulse.nl).

Afb. 21 Gezicht op Zwolle uit 1613 door Janssonius (oudelandkaarten.nl).

Afb. 22 Tekening van Gerard ter Borch van het Rodetorenplein uit 1632 (Rijksstudio.nl).

Afb. 23 Uitsnede van de kaart van Joan Blaeu uit 1649 (wikimedia.nl).

Afb. 24 Uitsnede van de plattegrond van Zwolle uit 1878, waarop de gedempte Grote Aa goed te zien is (HCO, NL-ZIHCO_1678_1547_0001).

Afb. 25 Stadspomp aan de Luttekestraat, datum onbekend (HCO, FD021720_1214_FD_HCO).

Ontwikkeling van het gebied rondom het Rodetorenplein, Grote Aa en Melkmarkt

Op de kaart van Jacob van Deventer ligt in het westen tussen de uitmondingen van de dwars door Zwolle stromende Grote en Kleine Aa een opvallend uitsteeksel, waarop een houten molen staat afgebeeld. Deze landtong aan het begin van het Zwartewater is van de rest van de stad afgescheiden door een hoge muur. De Grote Aa stroomde midden door de stad, en daaroverheen waren verbindingen gemaakt middels overkluzingen en bruggen, waardoor onder andere een groter plein was ontstaan op de plek waar nu de Grote Markt gelegen is.

Aanvankelijk vonden de meeste handelsactiviteiten nog plaats bij de oudste haven van Zwolle aan de Melkmarkt. Dit eenvoudige havenkwartier langs de relatief smalle Grote Aa zal gezien de slechte bevaarbaarheid van het Zwartewater vooral zijn bezocht door platboomde zompen en andere kleine rivierschepen. Via een waterpoort bij de Rode Toren, een van de torens in de stadsommuring, vonden de schepen toegang tot de stad. Dit is goed te zien op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1580. Halverwege de Melkmarkt stond tot ca.1600 boven de Grote Aa de stadswaag. Goederen die per schip de stad binnenkwamen of verlieten moesten hier gewogen worden.

Vanaf de 13de eeuw werd de Zwolse vaarverbinding met de buitenwereld door een combinatie van natuurlijke factoren en menselijke ingrepen aanzienlijk verbreed en verdiept. Door de betere bevaarbaarheid van het Zwartewater konden ook grotere schepen Zwolle bereiken en voldeed het bescheiden havencomplex langs de Melkmarkt niet meer. Het havenfront zal zich meer en meer hebben verplaatst naar het schiereiland buiten de Rodetoren, waar de schepen aan weerszijden konden aanmeren om hun lading te lossen of in te nemen. Het plein werd een echt handelsplein en in het begin van de 15de eeuw werd de landtong daarom uitgebreid en de molen die hier eerder stond werd afgebroken.³

Na de Vestingwet in 1874 werden in de 19de eeuw op het Rodetorenplein vrijwel alle nog aanwezige verdedigingswerken opgeruimd en het plein kreeg een open verbinding met de rest van de binnenstad. De transformatie van het havenplein werd gestimuleerd door een opleving van de buitenlandse zeescheepvaart. De Zwolse handelsfunctie vloeyde vooral voort uit de opkomst van de Twentse textielindustrie, omdat veel van de grondstoffen voor de katoennijverheid uit Engeland per boot in de Zwolse stad arriveerden, waarna ze werden overgeladen om naar het oosten te worden vervoerd.

³ Hove, J. ten, *Aan de monding van de Grote Aa Het havenfront van Zwolle*, 2011

Na de Tweede Wereldoorlog brak voor het Rodetorenplein een periode van verwaarlozing en verval aan. De eeuwenoude functie van het gebied als distributie- en vervoerscentrum verzonk door de schaalvergroting van de economie in het niet.

Afwatering, drinkwatervoorziening en riolering in de Zwolse binnenstad

Voor de afwatering werden tussen de daken van aaneengesloten panden zakgoten aangebracht waar het water naar de gevel werd geleid en door een spuwer verder van de gevel werd gebracht waarna het op straat terecht kwam. Als er ruimte tussen de panden was werd dit een osendrup genoemd de plek waar het water van het dak droop en op de bodem terecht kwam, op de bodem werd een soort goot in baksteen of natuursteen aangebracht dat het water naar de straat en gracht leide. Dus alle afwatering van hemelwater van de binnenstad van Zwolle verliep via de stegen en staten die afliepen naar de Grote en Kleine Aa en de grachten. Niet alleen regenwater kwam in de grachten ook alle afval gooiden de inwoners van Zwolle in de gracht, zelfs slachtafval.

Voor huishoudelijk gebruik werden waterkelders bij stadshuizen aangebracht, regenwater van het dak werd meteen in deze kelders geleid om te gebruiken voor huishoudelijke taken. Ook in Zwolle zijn deze kelders aan getroffen. Vanaf de zeventiende eeuw kwamen waterpompen in gebruik en vanaf die tijd zien we waterpompen in de stad en in de rijkere huizen verschijnen. Het Drostenhuis had zijn eigen waterpomp in de keuken, die nu nog aanwezig is.

Afb. 26 Kaart van Joan Blaeu, 1629, waarop enkele waterputten staan ingetekend (blauw omcirkeld).

Afb. 27 Dampen inham Rodetorenplein, 1886 (HCO, NL-ZIHCO_1681_TT000015)

Afb. 28 Op deze historische topografische kaart uit 1900 is de gedempte Grote Aa en inham te zien (geo.overijssel.nl).

Afb. 29 Riolering Zwolle, 1910, groen = grachten, rood = riolering, blauw = eerder over-stroomd (HCO, NL-ZIHCO_1678_1813-KD001190).

Afb. 30 Op deze prent van G. ter Borch uit 1655 van de Sassenstraat in Zwolle zijn aan de gevels van de panden fraai vormgegeven balken of hemelwaterafvoeren met daarop eenvoudige spuwers te herkennen (Rijksstudio).

Afb. 31 Grote Markt op een schilderij van Derk Jan van Elten, 1782 (SMZ).

Eeuwenlang haalden de Zwollenaren hun water voor huishoudelijk gebruik uit pompen of soms rechtstreeks uit de gracht. Dat leverde vaak dramatisch slecht water op en dat had al even dramatische gevolgen voor de gezondheid. Het water uit de pompen en putten was niet te vertrouwen omdat bewoners zoals bijvoorbeeld in Dieze hun privaten leegpompten in de goot. Met als gevolg dat het grondwater werd vervuild met menselijke en dierlijke ontlasting. Daarbij werden de straten eveneens als open riool gebruikt waarin menselijke uitwerpselen zich ophoopten. Binnen de stadswallen, waar een steeds groter deel van de bevolking in een compacte woonomgeving leefde, werd de overlast en stank uiteindelijk ondragelijk. Geen wonder dat Zwolle tot ver in de 19de eeuw werd geteisterd door besmettelijke, levensbedreigende epidemieën, zoals typhus, cholera, pest en dysenterie. In combinatie met de slechte algemene hygiëne en de slechte woonomstandigheden in arbeidersbuurten, zorgde de slechte kwaliteit van het water voor hoge sterftecijfers en een lage levensverwachting.

Pas in de tweede helft van de 19de eeuw realiseerden artsen zich de relatie tussen epidemieën en de waterkwaliteit. Over de oorzaken van besmettelijke ziekten deden in de jaren daarvoor vele theorieën de ronde. In Zwolle gaven sommige artsen de schuld aan “kwade dampen”, die opstegen uit “stinksloten” zoals in Dieze. In die tijd werden dan ook veel van deze stinksloten dichtgegooid.

De groeiende aandacht voor de volksgezondheid leidde ertoe dat de Grote- en Kleine Aa in de jaren 1857-1862 werden aangeplempt. De Grote Aa werd vanaf de lente van 1857 in drie fasen gedempt en vervangen door een overkapte riolering van baksteen. Het werk aan het laatste stuk, dat liep van de Grote Markt tot het Rodetorenplein, was in februari 1862 afgerond. Voor de bewoners van de huizen rond de voormalige uitmonding van de Grote Aa had de demping minder prettige gevolgen; voortaan ontlastte de koker van het nieuwe riool onder de Melkmarkt zich precies op deze plek in de inham van de stadsgracht. Aangezien hier vrijwel geen stroming was, stonk het er met name in de warme zomermaanden een uur in de wind.

In 1888 werd besloten de inham te dempen voor het tegengaan van de stankoverlast. Het Rodetorenplein werd heringericht, de kraan en stedelijke goederenloods werden verwijderd, en er ontstond een ruim plein. Ook werd er een nieuwe spoelplaats gecreëerd, voor het uitspoelen van wasgoed. Daarnaast zou het aftoppen van het Rodetorenplein de passage voor schepen een stuk makkelijk maken, omdat juist daar ruim vaarwater werd gecreëerd waard dit voor het draaien van schepen noodzakelijk was. Meer en meer drong door dat de slechte kwaliteit van het drinkwater een belangrijke oorzaak was van alle ziekten en epidemie uitbraken.

De gemeente liet in 1879 onderzoek naar doen het water uit 35 Zwolse pompen. Slechts zeven pompen werden “vrij goed” geacht, zeventien waren verdacht en elf werden zonder meer afgekeurd.⁴ In 1891 gaf de gemeente daarom opdracht tot de bouw van een watertoren en legde overal in de stad waterleidingen aan.

De watertoren werd op 23 december 1892 opgeleverd. Nog geen week later vond de feestelijke opening van de gemeentelijke waterleiding plaats. Daarna ging het snel. Rond de eeuwwisseling waren er ongeveer 1.900 aansluitingen en in 1905 was dat aantal opgelopen tot 5.600, waardoor bijna 90% van de huishoudens toen over goed drinkwater beschikte.

⁴ Hove, J. ten, *Aan de monding van de Grote Aa*
Het havenfront van Zwolle, 2011

Afb. 32 Grote Markt, circa 1903 (indebuurt.nl).

Inrichting van de Melkmarkt

Door de demping van de Grote Aa en de inham bij het Rodetorenplein was de relatie tussen de stad en het water aanmerkelijk afgezwakt. De traditionele functie van het Rodetorenplein als brandpunt van de Zwolse handel was eveneens aan veranderingen onderhevig. In het midden van de 19de eeuw kelderden de cijfers van de internationale transitohandel drastisch. Nieuwe vervoersmogelijkheden en met name de introductie van de trein waren hoofdoorzaak van deze dramatische achteruitgang. Daarnaast speelde de gebrekkige kwaliteit van de Zwolse waterverbindingen een belangrijke rol bij het wegblijven van de steeds grotere zeeschepen. De stad had zich dankzij haar centrale ligging in een uitgebreid net van waterwegen echter wel kunnen ontwikkelen tot voorname schakel in het binnenlandse goederenverkeer.

De ruimte die vrijkwam na het dempen van de Grote Aa leende zich goed voor de aanplant van bomen. Vandaar dat bij de raad verscheidene rekesten binnen kwamen om bomen te planten of te behouden. Zo pleitten J. van Deventer en andere eigenaren of bewoners langs de Aa voor het behoud van de lindebomen, die langs het gedempte gedeelte stonden. Dit verzoek werd op 14 mei 1857 ingewilligd, terwijl ook de bomen langs de rest van de Aa voorlopig mochten blijven staan. In het begin van 1860 was de raad het nog niet eens of die bomen wel of niet mochten blijven staan.

In december daarop besloot ze echter met tien tegen zes stemmen om de kastanjabomen aan weerszijden van de Aa te vellen. In een brief, ondertekend door 29 bewoners langs de Melkmarkt, werd in oktober 1861 gevraagd om aanplant van bomen op de plaats van de gedempte Aa. Ze vonden dit zeer wenselijk, "vooral omdat daardoor een verbinding met - en alzo verlenging van - de heerlijke wandelplaats langs de stadswallen zouden tot stand komen". Bovendien zouden hun woonhuizen door de bomen tegen de brandende hitte beschermd worden, die de afgelopen zomer bijzonder hevig was geweest. Op 26 oktober 1861 besloot de raad dan ook het trottoir in het midden van de Melkmarkt te beplanten met iepen. Kastanjabomen vonden geen genade. Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw onderging de Melkmarkt dus een drastische gedaanteverandering; van klein riviertje met kades aan weerszijden waar goederen de stad binnenvoeren, naar brede statige wandelboulevard met dubbele bomenrij in het midden. Panden aan de Melkmarkt werden meer en meer gericht naar deze boulevard.

Afb. 33 Melkmarkt op een postkaart uit 1904 (HCO, NL-ZIHCO_1214_PBKR2172).

Afb. 34 Luchtfoto van de Melkmarkt uit 1939 (Kalender Zwolle_nr16020).

Afb. 35 In de jaren '60 kreeg de auto ruim baan in de Zwolse binnenstad en werd de Melkmarkt ingericht met parkeerplaatsen, circa 1966 (SERC).

Afb. 36 Inmiddels heeft de Melkmarkt weer een groener karakter door de aanplant van nieuwe bomen (hollandluchtfoto.nl).

Ontwikkelingsgeschiedenis Drostenhuis

Van chique stadswoning tot ziekenhuis en museum

In het gebied tussen de Voorstraat en de Melkmarkt lagen de meeste huizen aanvankelijk aan de noordzijde van de Voorstraat op langgerekte, zes meter brede kavels met achtererven die op de Grote Aa uitkwamen (zie afb. 35). De oudste huizen uit de elfde/twaalfde eeuw stonden nog op het dekzandgedeelte langs de Voorstraat en de achtererven hielden sterk af naar de Grote Aa toe. De achtererven waren perceelsgewijs opgehoogd waarbij de percelen gescheiden waren door dikke rijen verticaal in de grond gedreven palen. Deze scheidingen zijn nu nog op de grondradarbeelden waar te nemen (zie afb. 36). De dikke palenrijen hadden tot doel de opgehoogde grond binnen het eigen perceel te houden. Globale datering is 11e / 12e eeuw, zoals dendrochronologisch onderzoek ook heeft aangetoond.

In het gebied rond de Grote Aa vestigden zich in eerste instantie vooral kooplieden en middenstanders. Ook voor herbergen en tapperijen was dit een aantrekkelijke locatie. Vrijwel alle middeleeuwse huizen aan de Grote Markt en Melkmarkt waren diep en smal, gelegen op erven met een gemiddelde breedte van 6 meter. Het ging om stenen huizen met een voorgevel in de rooilijn aan de straat. Hoewel diep van opzet, reikte het voorhuis nooit verder dan de helft van de beschikbare diepte van het perceel.

Ergens in het midden lag een open ruimte, een binnenplaats, en dan volgt de secundaire, doorgaans jongere en lagere bebouwing met een toegang aan de Voorstraat. Dit is goed te zien op de kaart van Blaeu (zie afb.20). In de achttiende eeuw kregen de huizen van die koop- en handelslieden die goed geboerd hadden de allure van rijke patriciërshuizen, zoals Melkmarkt 49.

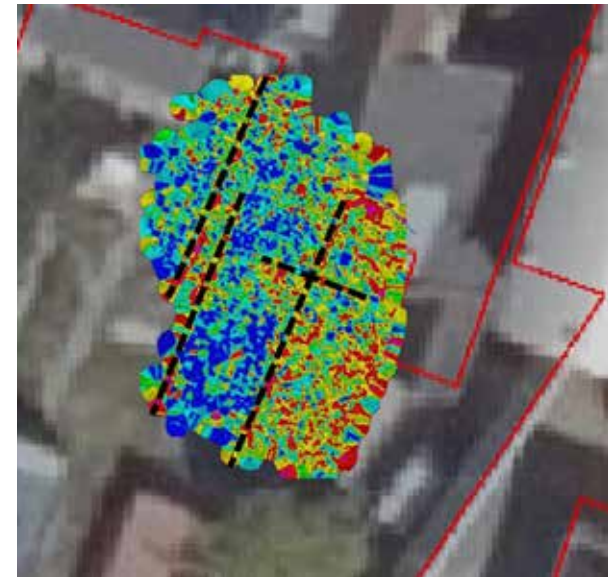
Met Melkmarkt 41 ligt de situatie anders. Het Drostenhuis werd al omstreeks 1543 gebouwd in opdracht van Engelbert van Ens. Aan diens ambt van drost van Drenthe ontleent het huis zijn tegenwoordige benaming. Voor de bouw van het Drostenhuis wist Engelbert van Ensse in 1547 enkele kleine percelen tussen de Voorstraat en de Melkmarkt te verwerven. Deze percelen hadden tot dan toe afzonderlijk van elkaar gefunctioneerd en eventueel

Afb. 37 Perceelsindeling 19e eeuw waarop de langgerekte verkaveling te zien is (SMZ perspectieven, p.24).

hier al op aanwezige bebouwing zal een opzet als langshuis hebben gehad.

De aankoop bood Van Ensse de gelegenheid om tot de bouw van een breed huis met een tuin over te gaan. Aangezien deze opzet geheel afweek van de daarvoor te verwachten bebouwing moet vrijwel zeker sprake zijn geweest van volledige nieuwbouw, al valt enig hergebruik van (delen van) bouwmuren nooit volledig uit te sluiten. Aan de oostkant van de aangekochte percelen lag een smalle steeg, vermoedelijk gebruikt voor waterafvoer naar de Grote Aa.

Afb. 38 Grondradarbeelden gemaakt door Saricon, feb.2021, waarop de vermoedelijke voormalige perceelsgrenzen te zien zijn (Saricon, Geofysisch 'obstakel'-onderzoek, 2021, p.5).

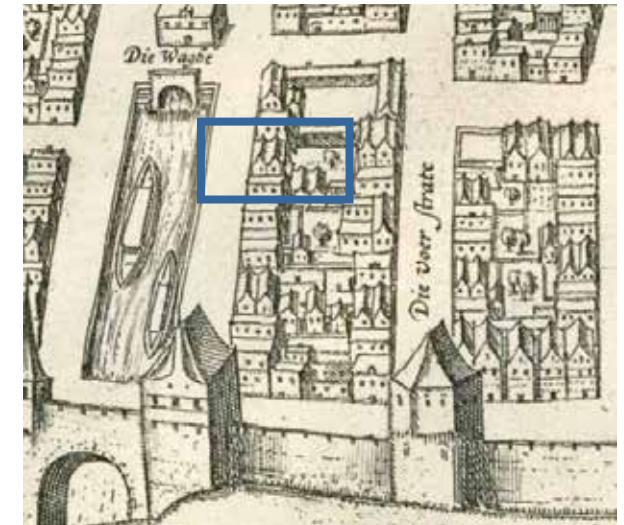
Het Drostenhuis moet in zijn eerste aanleg worden gezien als een zogenaamd hofhuis, een groot stadshuis met binnenplaats. Voor de huizen van de stedelijke elite (vaak ook adel met landerijen buiten de stad) was een relatie met de (vuile) straat niet noodzakelijk. Deze huizen werden vaak (aan de achterzijde) op een ruim ommuurd terrein gebouwd. Een hofhuis als het Drostenhuis had geen duidelijke voor- of achtergevel. De zijde van de Melkmarkt lag weliswaar van het eigen terrein af gericht, maar moest wel aan het 'publiek' de stand van de bewoner tonen. De naar de hof gerichte gevels dienden hetzelfde doel, maar dan gericht op bezoeker en ter vermaak van de bewoner. Niet duidelijk is of de hoofdentree gelegen was aan de Melkmarkt of aan de Voorstraat; daarover zijn diverse opvattingen. Aangezien de Voorstraat in de zestiende eeuw een voorname straat was en de Melkmarkt alleen een brede kade langs de Grote Aa lijkt het niet onaannemelijk dat de hoofdentree aan de Voorstraatkant was gelegen. Een opening met herkenbare korfboog in het verbindingslid in de zuidgevel kan mogelijk als hoofdentree hebben gediend, maar deze opening kreeg dezelfde detaillering als de op de Melkmarkt gerichte gevel.

Het werd gebouwd met twee onderkelderde, haaks geplaatste vleugels; in de binnenhoek staat van een kenmerkende traptoren en aan de oostzijde een eenlaagse aanbouw. De vroegste beeldinformatie over het Drostenhuis leveren de omstreeks 1581 vervaardigde kaart van Braun en Hogenberg en de in 1664 uitgegeven kaart van Blaeu. Beide kaarten (waarschijnlijk was de tweede in hoge mate op de eerste gebaseerd) geven ten zuiden van de Melkmarkt twee

complexen met brede dwarshuizen weer. Beiden echter met een tweebeukige opzet. Een traptoren is in het geheel niet herkenbaar. Een tweebeukige opzet, zoals op deze kaart weergegeven hoeft niet volledig te worden uitgesloten, wanneer de huidige tuinvleugel al een voorganger heeft gekend. Gezien het feit dat de traptoren niet wordt weergegeven maakt de kaarten echter wel degelijk minder betrouwbaar voor dit pand. Bij andere voorname huizen worden traptorens immers vrij consequent weergegeven om de status van die panden te benadrukken.

Na de niet heel betrouwbare kaarten van Braun en Hogenberg en Blaeu ontbreekt over een lange periode elk beeldmateriaal van het pand, terwijl vele sporen aan- en in het pand tonen dat er in deze periode onder diverse eigenaren de nodige wijzigingen plaats moeten hebben gevonden. Omstreeks 1630 nam het aantal vuursteden af van 10 in 1628 tot 8 in 1638, wat er op wijst dat er een verbouwing plaats moet hebben gevonden. Met dit aantal behoorde het Drostenhuis nog altijd tot de grootste huizen in Zwolle.

Omstreeks 1684 werd het Drostenhuis van de familie Van Ensse aangekocht door brouwer Jan van der Werff. Op dat moment grensde het bezit tot 'een gemeen straetien...,streckende voor van de A tot Aghter aan de Voorstraat'. Waarschijnlijk had de familie Van Ensse in de tussentijd kans gezien het huisje op de hoek van de Melkmarkt en het steegje aan te kopen.

Afb. 39 Uitsnede uit de kaart van Braun en Hogenberg uit 1581. De kaart geeft ter plaatse van het Drostenhuis geen bebouwing weer die overtuigend een aanwijzing vormt voor de vroegste opzet. De dan inmiddels aanwezige traptoren mist volledig (sanderusmaps.com).

Afb. 40 Uitsnede kaart van Blaeu 1664, van het gebied rond de Melkmarkt (datnarrenschip.nl).

In diezelfde periode werd het huis waarschijnlijk verbouwd, aangezien het vuurstedenregister in 1682 nog maar vier van de eerdere acht haardplaatsen vermeldt.

In 1708 ging het gehele bezit over aan de regentenfamilie Podt. Onder deze familie – in de 2e helft van de 18e eeuw - vonden er ook belangrijke verbouwingen aan het huis plaats. Toen werd bijvoorbeeld de huidige voordeur aangebracht en het rococo-lofwerk boven langs de lijst gemaakt. Een andere grote wijziging betrof de bouw van de tuinvleugel. Mogelijk vond deze al in de vroege 18de eeuw plaats en zijn de linker zijgevel en hierin aanwezig kloostervenster hier restanten van.

Tot 1829 bleef het pand in bezit van de familie Podt, waarna het geveild werd en aangekocht werd door Johannes Bernardus Helmich. Het Drostenhuis wordt daarom in diverse bronnen ook wel het Helmichhuis genoemd. Ten tijde van de veiling had het complex een aanzienlijke omvang; naast het huis aan de zijde van de Melkmarkt bestond het complex uit een 'zeer ruim koetshuis en stal daarachter'. De bebouwing omhulde daarmee ook de oost- en zuidzijde van de tuin.

Op de kadastrale kaart uit 1832 zijn de verschillende bijgebouwen goed te zien. Daarbij valt de grote tuin op binnen het verder vrij dichte stedelijk patroon. De belangrijkste aanpassingen vonden echter plaats omstreeks 1880, toen de traptoren en de tuingevels van de linker achtervleugel en de keukenvleugel

werden voorzien van een beklamping in neorenaissance architectuur. In combinatie met deze ingrijpende wijzigingen werden ook de dienstgebouwen (deels) vernieuwd, dan wel gemoderniseerd; een verdere uitbouw van koetsierswoning, koetshuis en paardenstal met hooizolder had omstreeks 1878 plaats. Hiermee kreeg de tuinzijde in zijn geheel een 'modern' uiterlijk.

In de jaren die volgden heeft de ziekenverpleging nog enkele jaren gebruik gemaakt van het Drostenhuis en vanaf 1905 deed het dienst als museum, eerst het Provinciaal Overijssels Museum (POM), later het Stedelijk Museum Zwolle (SMZ). Bij een ingrijpende restauratie in 1967-'72 door de Rijksgebouwendienst zijn de 19e-eeuwse neogotische wijzigingen ongedaan gemaakt en heeft

Afb. 41 Uitsnede kaart van Blaeu 1664, van het gebied rond de Melkmarkt (datnarrenschip.nl).

men ook enkele sinds 1905 ingebrachte stijkkamers verwijderd.

De tuin is in 1983 heringericht. In 1997 is aan de Melkmarkt een moderne museumvleugel geopend naar ontwerp van G. van den Belt. Eerder stond op dit kavel het in 1874 gebouwde Telegraafkantoor. Na de afbraak van het telegraafkantoor in 1965 werden er plannen gemaakt voor uitbreiding van het museum op die plek. Dit liet echter langer op zich wachten dan verwacht; er ontstond een gat aan de Melkmarkt. Na ruim 30 jaar werd het gat gedicht met de nieuwbouw van Van den Belt. Tot die tijd werd het braakliggende terrein ingericht als tuin ter uitbreiding van de al bestaande museumtuin.

Afb. 42 Provinciaal Overijssels Museum, foto 1907-1912 (HCO, NL-ZIHCO_1679_5302_0001).

Afb. 43 De verdere uitbouw van koetsierswoning, koetshuis en paardenstal met hooizolder had omstreeks 1878 plaats. Foto van voor 1965 (Archief SMZ).

Afb. 44 Sloop van het voormalige koetshuis aan de Voorstraat en telegraafkantoor. Foto juli 1965 (Archief SMZ).

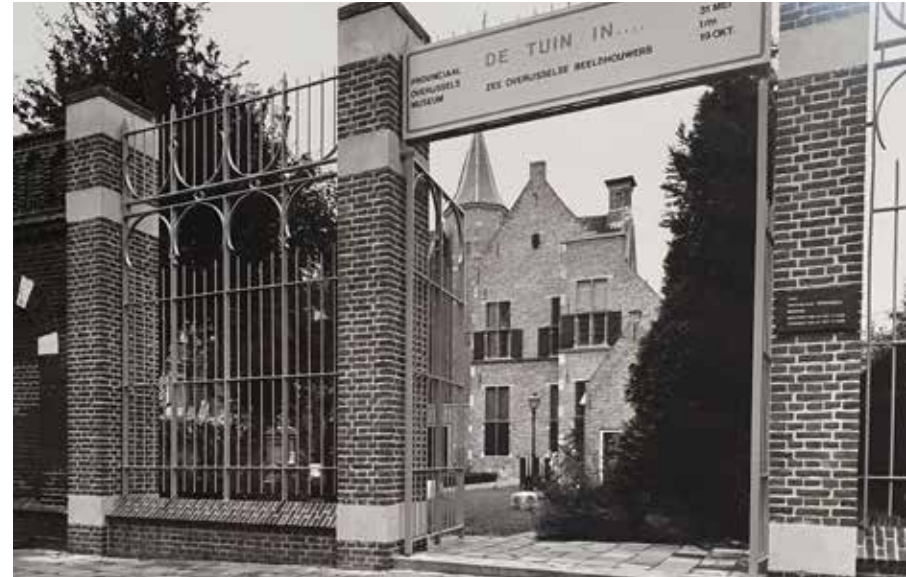
Afb. 45 Sloop van het voormalige koetshuis aan de Voorstraat en Telegraafkantoor. Foto juli 1965 (Archief SMZ).

Afb. 46 Sloop van het voormalige koetshuis aan de Voorstraat en Telegraafkantoor. Foto juli 1965 (Archief SMZ).

Afb. 47 Wat overbleef na de sloop van het telegraafkantoor en het koetshuis was een lege vlakte, die lange tijd oningevuld bleef. Foto eind '60/begin '70 (Archief SMZ).

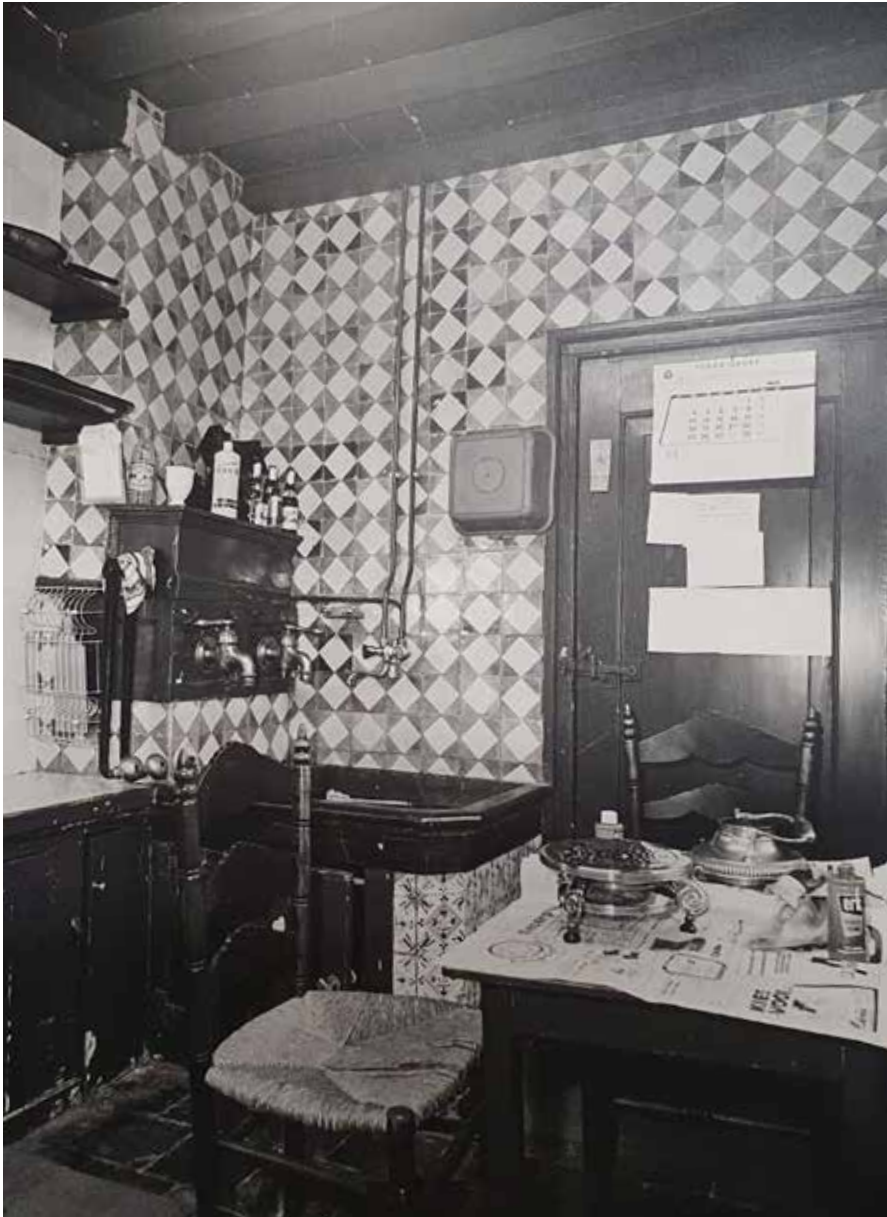
Afb. 48 Na de sloop van het koetshuis werd een nieuw tuinhek geplaatst aan de Voorstraat (Archief SMZ).

Afb. 49 De lege vlakte naast het Drostenhuis werd op een gegeven moment als tuin ingericht, te zien op dit vogelviewerspectief uit eind '80 (Archief SMZ).

Afb. 50 Vooraanzicht van het Drostenhuis (destijds Stedelijk Museum Zwolle) voor de huidige verbouwing, vermoedelijk 1997 (boek SMZ).

Afb. 51 Keuken van het Drostenhuis met twee grote waterkranen en spoelbak. Datum foto onbekend (Archief SMZ).

Afb. 52 Marmeren fonteintje onder de trap met Rococo-omlijsting. Datum foto onbekend (Archief SMZ).

Watervoorziening Drostenhuis

De keuken van het huis is gemoderniseerd in de tijd dat de familie Podt het huis bewoonde. De wanden werden tot aan het plafond betegeld en het fornuis, destijds enorm luxueus, werd geplaatst. Water om te schrobben of ramen te lappen werd uit de gracht gehaald of men gebruikte regenwater. De rest van het water werd uit de pomp gehaald. Iedere wijk had zijn eigen pomp en daar betaalde men een soort pompbelasting voor waarvan de pomp kon worden onderhouden. Zo stond er bijvoorbeeld een welwaterpomp op het Rodetorenplein. De bewoners van het Drostenhuis hadden echter een eigen pomp binnen. Onduidelijk is waar deze pomp heeft gezeten.

Uit een grote archeologische opgraving is bekend dat er meerdere waterputten in de tuin waren. De grootte van één waterput op het meest oostelijke perceel was aanzienlijk en wijst in ieder geval op een ander gebruik als dat van een normaal huishouden. De datering van de waterputten lag in ieder geval in de zeventiende eeuw en later. Waarschijnlijk horend bij het Drostenhuiscomplex lag op dit binnenterrein ook nog een waterkelder voor de opvang van regenwater. De datering hiervan is nog jonger. (SMZ perspectieven, p.24).

Afb. 53 Foto gemaakt tijdens de archeologische opgravingen in 1995 (boek SMZperspectieven, p22).

Afb. 54 Overzichtstekening archeologische vondsten 1995 *AAN TE LEVEREN DOOR M. KLOMP*

Pompen in de tuin

In de tuin van het Drostenhuis hebben meerdere oude pompen gestaan. Drie van de pompen staan er nog. Tegen een van de steunberen van de achtermuur staat een kleinere gemetselde, vrij eenvoudig vormgegeven waterpomp. Direct daarnaast staat een monumentale stadspomp uit 1753 die in de Vechtstraat heeft gestaan. Deze pomp is in 1933 naar de museumtuin herplaatst en stond aanvankelijk midden in de tuin. Later is deze naar achteren, tegen de muur naast de andere kleinere pomp verplaatst. De andere arduinstenen pomp, die dicht bij de achtergevel van het Drostenhuis staat, is ook uit de 18e eeuw.

Hier volgt een foto-overzicht van de diverse pompen in de tuin door de tijd heen.

Afb. 56 Kaart Jan Stapper 1960 (bron RCE)

Afb. 55 Achttiende eeuwse waterpomp tegen het oude koetshuis. Deze pomp is verdwenen (foto 1960, RCE_059903).

Afb. 57 Eenvoudige waterpomp tegen de erfafscheidingsmuur aan (Voorstraat), mogelijk gebruikt voor drinkwater voor de paarden en bewatering van de tuin ('60, SMZ).

Afb. 58 Vermoedelijk stond de eenvoudige waterpomp in 1981 in dit stenen schuurtje (SMZ).

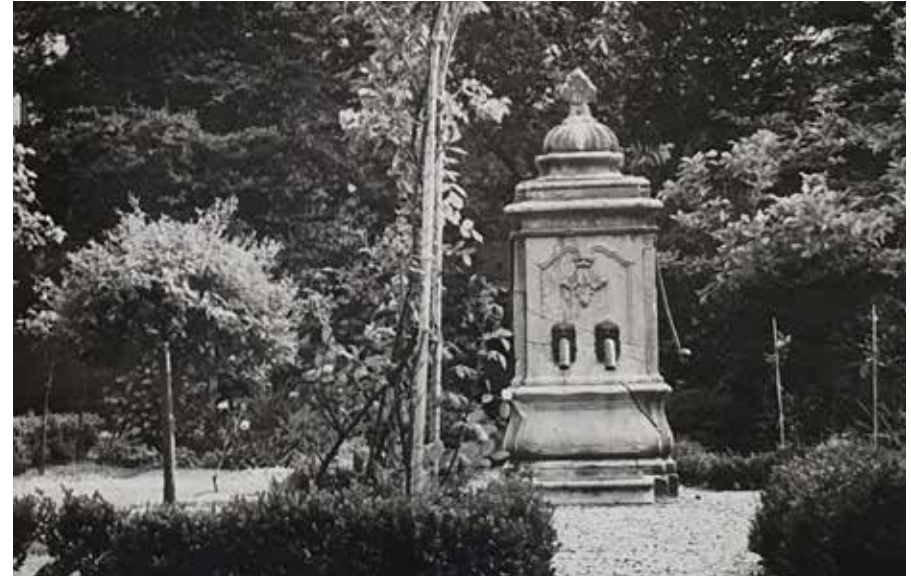
Afb. 59 Situatie in 1987 (SMZ).

Afb. 60 Huidige situatie.

Afb. 61 Deze stadspomp uit de achttiende eeuw stond eerst aan de Vechtstraat en werd in 1933 in de tuin van het Drostenhuis geplaatst, foto 1961 (SMZ).

Afb. 62 Situatie 1964 met de pomp in het midden van de tuin (SMZ).

Afb. 63 Situatie 1981, nog altijd in het midden van de tuin, deels overgroeid door klimop, omringd door grind en lage buxus (SMZ).

Afb. 64 Foto vermoedelijk gemaakt tussen 1987-1997, de stadspomp te midden van de strakke symmetrisch ingerichte tuin (SMZ).

Afb. 65 Situatie 1998; de pomp is naar achteren verplaatst, tegen de oude tuinmuur aan de Voorstraat. Deze stadspomp staat nu nog op dezelfde plek (SMZ).

Afb. 66 Achttiende eeuwse stadspomp tegen de tuinmuur aan de westkant, vlakbij het huis, foto 1981 (SMZ).

Afb. 67 Foto eveneens uit 1981, genomen vanaf een andere hoek (SMZ).

Afb. 68 Situatie 1998, deels overgroeid. Deze stadspomp staat nu nog altijd op deze plek (SMZ).

Afb. 69 Kraantje tegen de achtergevel van het huis, vermoedelijk later aanlegd ('80, SMZ).

Nieuwe riolering

Een tekening uit 1966 (zie afb. 69) geeft aan dat er plannen waren nieuwe riolering aan te brengen. Aangegeven zijn de buiten- en binnenrioolleidingen die aansluiten op de aanwezige, bestaande riolering. Ook ingetekend staat een bestaande septic tank (midden links op de plattegrond) en een verborgen gemetselde rioolput voor de voorgevel van het pand. Eerder was er dus al riolering aangelegd, maar tijdens dit onderzoek is niet duidelijk geworden wanneer het Drostenhuis op de riolering werd aangesloten en van wanneer de septic tank en rioolput dateren.

Foto's uit 1987 laten zien dat de tuin werd opengemaakt, vermoedelijk om de in 1966 aangelegde rioolbuizen te vervangen.

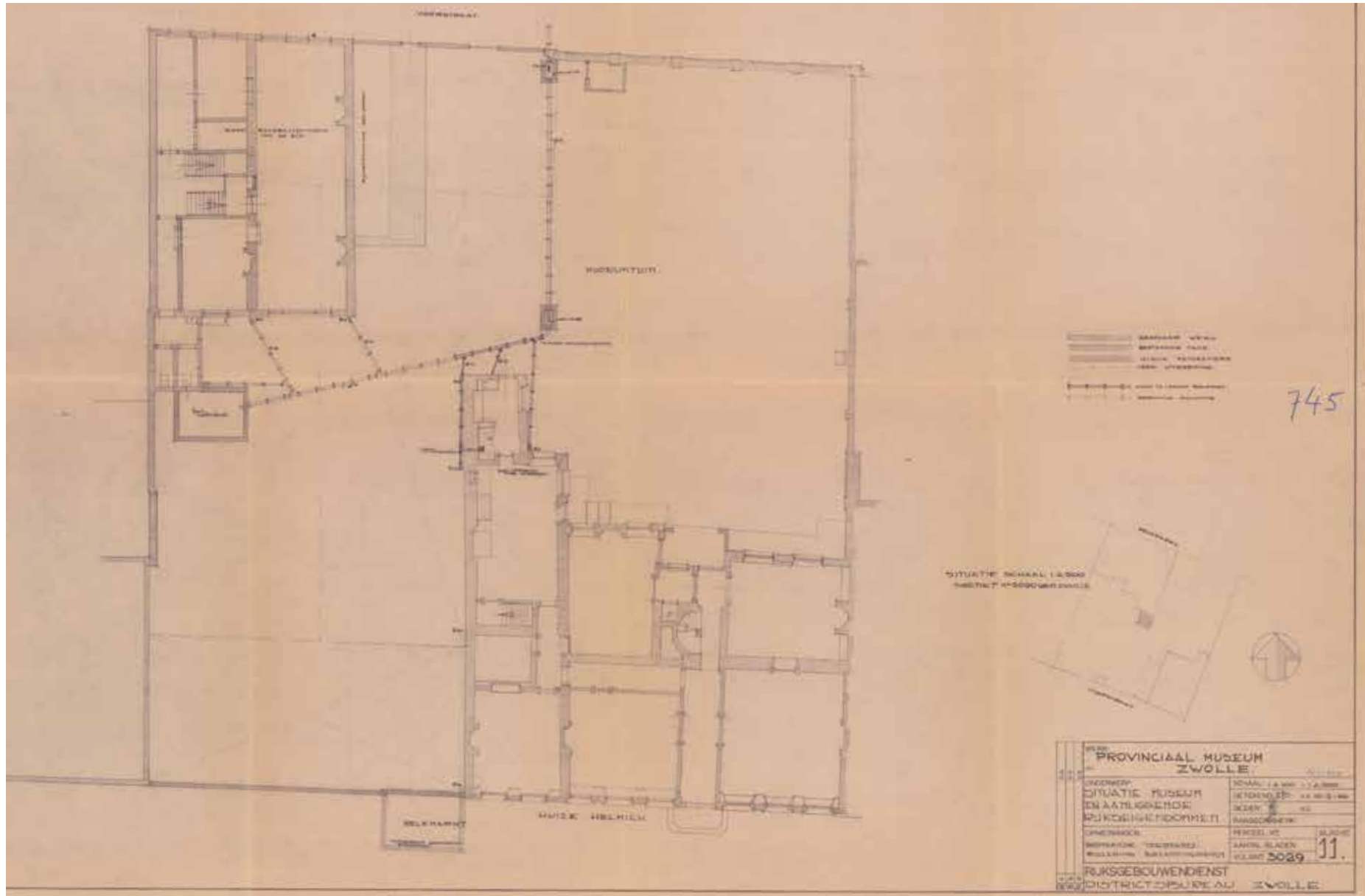
Op dit moment is niet duidelijk hoe en waar de aansluitingen op het riool precies lopen. Vermoedelijk is er een aansluiting vanuit de Voorstraat. Tijdens de huidige verbouwing zal nieuwe riolering worden aangelegd.

Afb. 70 Aanleg riolering 1987 (SMZ).

Afb. 71 Aanleg riolering 1987 (SMZ).

Afb. 72 Plattegrond begane grond met aangegeven de bestaande en nieuwe riolering (1966, HCO NL-ZIHCO_0635_737_0026_0001).

Tuininrichting door de eeuwen heen

Ontwikkeling van tuinen in de 16de, 18de en 19de eeuw

Over de inrichting van stadstuinen, eigendom van de goeude burgerij, is niet veel duidelijkheid maar we mogen aannemen dat zij in de 15e en 16e eeuw wat ontwerp en gebruik betreft heel vergelijkbaar waren met Middeleeuwse klooster- en kasteeltuinen. Alleen van de kloostertuinen zijn voorbeelden bewaard gebleven, zoals bij Ter Apel en de Dom in Utrecht. De basisplattegrond, een vierkante of rechthoekige, aan alle kanten ommuurde of omheinde ruimte met een geometrisch patroon (vaak een assenkruis van paden met bloemperken in de vakken en een vijver of fontein in het midden waar de assen elkaar kruisen), is zichtbaar op nog vroegere afbeeldingen uit Perzië en het Romeinse Rijk en de middeleeuwen (zie afb.72). Veel formele tuinen die sinds de Middeleeuwen zijn aangelegd, zijn hierop geïnspireerd.

De oorspronkelijke betekenis van tuin is 'omheining'.

Tuinen in de Middeleeuwen en de Renaissance hadden vooral een nuttige functie: bomen leverden fruit en noten, kruiden konden in de keuken worden toegepast of hadden een geneeskrachtige werking. Er werden nog niet veel sierplanten gekweekt dus werden wilde planten in de tuinen toegepast vanwege hun kleur of geur

(lavendel als verfrissing in huis, lievevrouwe-bedstro in het kussen, droge rozenblaadjes in kommen). Stadstuinen waren relatief klein; men maakte gebruik van opgehoogde bloembedden of zodenbanken om meer ruimte te creëren. Paden daartussen waren onverhard of betegeld.

In vergelijking met de Middeleeuwen werd er in daaropvolgende Renaissance met weinig planten veel variatie aangebracht in de vorm van bogen, loofgangen en priëlen, fontein. Buxuspatronen en vormbomen raakten in zwang. Naast de nutstuin kwam ook de siertuin in deze periode op. Voor de indeling van tuinen werd gebruik gemaakt van geometrische vakken die gelijkwaardig aan elkaar waren (zonder centrale middenas). Er werden beelden en waterpartijen in de tuin geplaatst. Dankzij de ontdekkingsreizen werden steeds meer planten uit andere delen van de wereld geïntroduceerd dus wie daarin geïnteresseerd was kocht nieuwe soorten, soms planten die binnen of in een kas moesten overwinteren, soms soorten die ook in ons klimaat buiten konden groeien. Veel van onze voorjaars-bloeiende bolgewassen bijvoorbeeld zijn vanaf de 17e eeuw steeds algemener toegepast in de (stads) tuinen. Denk aan de tulp uit China en Turkije, hyacinth, narcis en krokus, maar ook het Afrikaantje uit Mexico, de Oost-Indische kers uit Zuid-Amerika en de gouden regen uit Zuid-Europa. In 1562 werd het oranjeboompje voor het eerst ingevoerd.

De Barokperiode (1600-1760) is vooral van invloed geweest op de aanleg van grote parken en kasteeltuinen. Daar werden lange assen gecreëerd, met strak gesnoeide hagen en nissen met vazen en beelden erlangs. Zichtlijnen werden heel belangrijk, met in de verte een object waar het oog even kon rusten. Maar ook besloten nissen om je even terug te trekken of geheime ontmoetingsplaatsen werden belangrijk. Tuinen kregen in deze periode een realtie met hun omgeving, de indeling of hoofdas sloot aan op de indeling of de hoofdgang van het huis. Ook werden grote kassen gebouwd, voor de exotische gewassen waar veel mee gepronkt werd. In plaats van bloemen werden gekleurde steentjes gebruikt om de bodem te bedekken en patronen te maken. Een element uit de barokperiode dat ook in stadstuinen werd geïntroduceerd is de berceau, een overdekte loofgang voor koelte en tegen de zon.

De Barok gaat over in de Rococo-periode, de tijd van de frivole versieringen en tierlantijnen, de arabesken en ingewikkelde 'parterres de broderie'. Daarvan is niets bewaard gebleven. In de 18e en 19e eeuw volgde de landschapsstijl. Net als de barokstijl kon deze vooral in grotere parken en tuinen tot bloei komen. Stadstuinen zijn te klein voor golvende lijnen, mooie uitzichten en doorkijkjes. Vanaf de 19e eeuw worden alle stijlen door elkaar heen gebruikt en soms zelfs tegelijk toegepast. Dit wordt de eclectische stijl genoemd.

Afb. 73 'Garden', Duc de Berry (BRON).

Afb. 74 De kloostertuin in Ter Apel geeft een indruk van de inrichting van grotere stadstuinen in de 15e en 16e eeuw (collectiegroningen.nl).

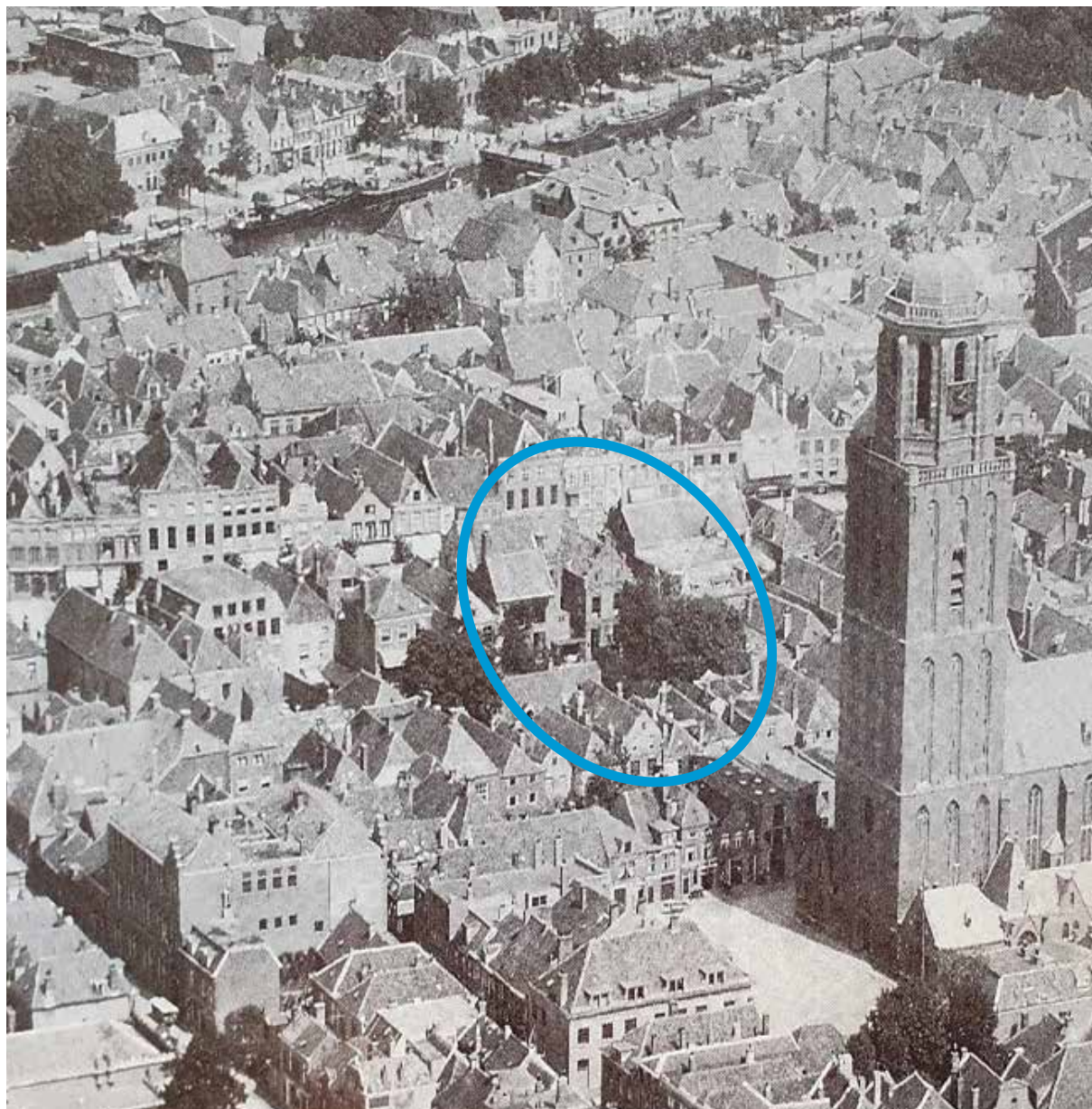
Afb. 75 Een berceau, in dit geval van beuken, is een typisch tuinelement van Baroktuinen (wbtourisme.be).

Veranderende tuinrichting Drostenhuis

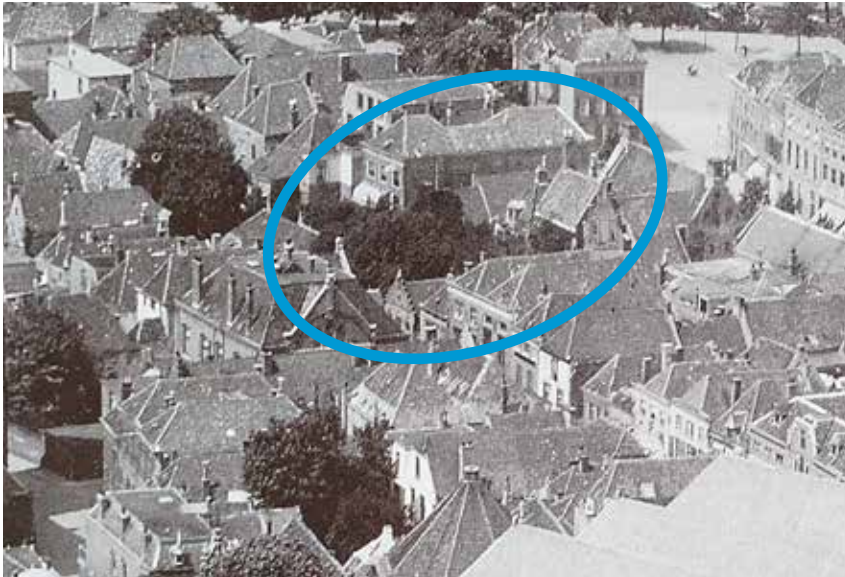
Uit de vroege afbeeldingen van Zwolle waarop het Drostenhuis is te onderscheiden blijkt dat hier vanaf het begin al een tuin bij aanwezig moet zijn geweest. De binnentuin is nu nog een van de weinige groene binnentuinen in het huizenblok aan de zuidzijde van de Melkmarkt. De binnentuin wordt omsloten door de achtergevel van het Drostenhuis aan de noordzijde, de zijgevel van de nieuwbouw van Melkmarkt 41 aan de oostzijde, een hoge gemetselde muur en circa twee meter breed hek aan de zuidzijde en de zijgevels van de panden aan Melkmarkt 43 en Voorstraat 30 aan de westzijde.

In de tuin ligt een centraal grasveld met een rand van heesters in verschillende kleuren en maten. In de zuidwesthoek, tegen de westmuur, staat een grote en beeldbepalende taxus (*Taxus baccata*). Tegen het terras aan de oostzijde staat een Chinese vernisboom (*Koelreuteria paniculata*) in niet al te goede staat en tegen de zuidmuur van het Drostenhuis staat een Moerbeiboom. De gemeente wenst de drie bomen te behouden. Opslag van onder andere beuk en esdoorn mag verwijderd worden.

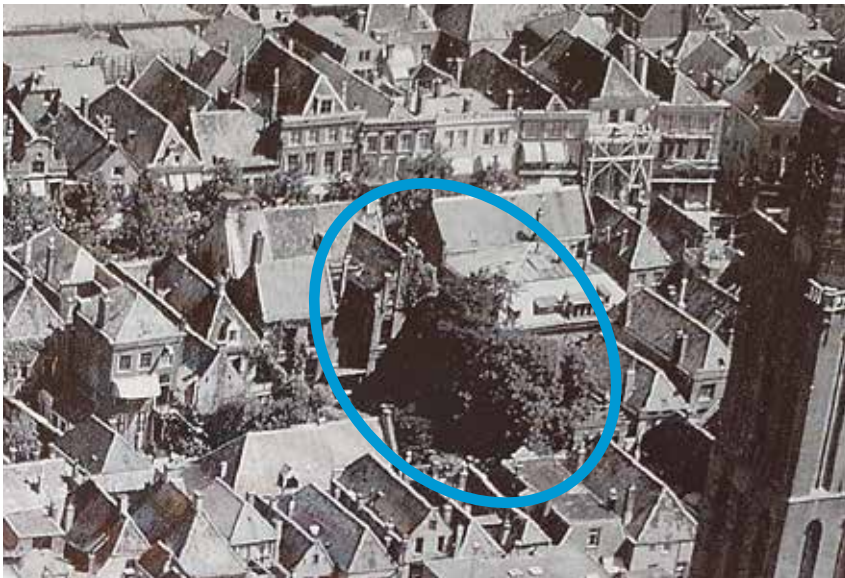
In de tuin zijn verschillende historische elementen aanwezig, waaronder drie waterpompen. Een staat tegen de tuinmuur aan de Voorstraat; een grote achttiende eeuwse pomp staat direct daarnaast, net los van de muur.

Afb. 76 Op deze luchtfoto uit 1926 is te zien dat er destijds grote bomen in de tuin van het Drostenhuis stonden (kalenderzwolle_nr264).

Afb. 77 Luchtfoto uit 1928 (kalenderzwolle_nr3018).

Afb. 78 Luchtfoto uit 1939 (kalenderzwolle_nr16020).

Afb. 79 Foto van de tuin uit circa 1956 (SMZ).

De stadspomp staat tegen de tuinmuur aan de westzijde, dicht tegen het Drostenhuis. Op verschillende plekken zijn in de muren tegeltableaus aangebracht die ieder een ander historisch verhaal vertellen. De elementen zijn naar het Drostenhuis gebracht na sloop of verwijdering elders. De tuin fungeert als 'weeshuis' van historische elementen.

In de loop van de eeuwen heeft de binnentuin verschillende gedaanten gehad. Of de inrichting van oorsprong puur functioneel was, is niet te achterhalen. Het is wel aannemelijk dat er een moestuin, een kruidentuin en enkele fruitbomen aanwezig zijn geweest. De meest voor de hand liggende inrichting is waarschijnlijk altijd formeel geweest, met lange looplijnen en rechtehoekige plantvakken daartussen. Er zijn geen fundamenten van hoge en lage moestuinbakken teruggevonden dus er was geen of een heel kleine moestuin. Als er sprake was van sierplanten, waren dit een- of tweejarigen.

Op historische foto's uit de twintigste eeuw zijn verschillende verschijningsvormen van de tuin te zien. De eerste luchtfoto dateert uit circa 1926. Daarop zijn op de binnenplaats van het Drostenhuis grote bomen te herkennen; een opvallende groene 'oase' in het verder dicht bebouwde blok tussen de Melkmarkt en de Voorstraat. Aannemelijk is dat de grote Taxus in de zuidwesthoek van de binnenplaats het laatste overblijfsel daarvan is.

De oudste foto's van de binnenplaats dateren van circa 1956. De tuin heeft een heldere, gelaagde opbouw met lagere begroeiing aan de kant van het Drostenhuis en hogere bomen bij de tuinmuur aan de Voorstraat. De tuin heeft een enigszins weelderige uitstraling; de stadspomp is overgroeid met klimop, er staat een diversiteit aan bloemen, bosschage en bomen, er zijn grasvlakken en grind toegepast, gescheiden door lage buxusachtige struikjes. De inrichting is een spel van strakke rechte lijnen in combinatie met lossere rondere lijnen. Een rozenboog is herkenbaar, Enkele jaren later, in circa 1964, ziet de tuin er al wat formeler uit.

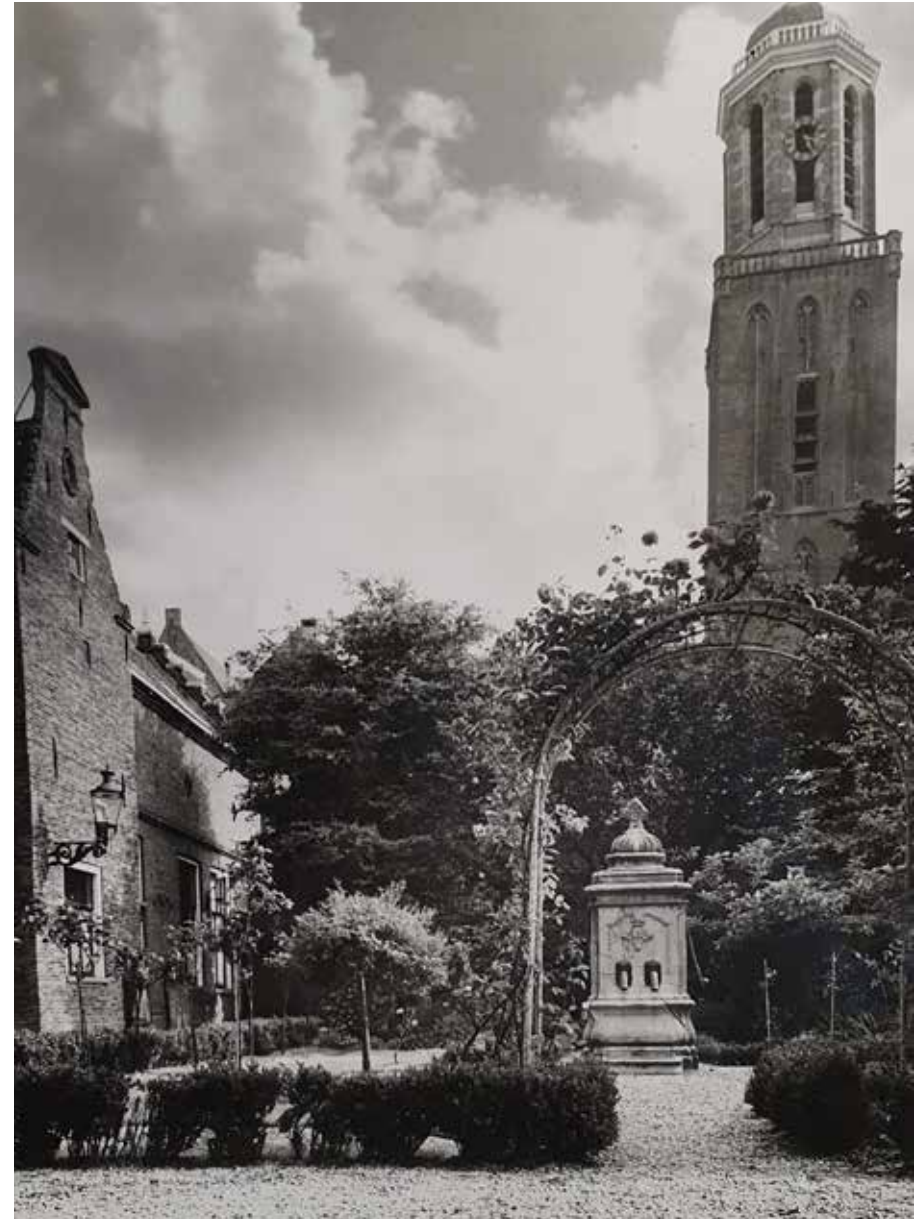
Bij de sloop van het naastgelegen Telegraafkantoor in 1965 en de grootschalige renovatie tussen 1967-'72 wordt ook de tuin uitgebreid. Het leeggekomen perceel wordt bij de tuin betrokken. Op een van de foto's uit midden/eind jaren '70 is een groen grastapijt te zien met enkele coniferen. De tuin gaat compleet op de schop midden jaren '80. Er komt een strakke, formele tuin, waarbij in het ontwerp werd teruggegrepen naar de Franse barokke periode. De tuin werd gekenmerkt door een symmetrische opbouw, looppaden van kiezels in een assenkruis met in het midden een van de zeventiende eeuwse fonteinen en daaromheen vier vakken van lage buxushaagjes. Tegen de tuinmuur, in de as van de entree en waterpomp, kwam een nis met beeldhouwwerk.

De grote taxus in de zuid-westhoek van de binnentuin bleef bij deze herinrichting behouden. Vanuit de naastgelegen tuin op de plek van het voormalige Telegraafkantoor leidde een berceau van rozen naar de oorspronkelijke tuin van het Drostenhuis. Op de scheiding van de twee tuinen stond een coniferenhaag. In de jaren '80 vinden er ook enkele tuinexposities plaats, die veel bezoekers trokken.

De meest recente tuin stamt uit het midden van de jaren '90 en werd samen met de nieuwbouw van het Stedelijk Museum ontworpen. De formele buxushagen verdwenen en maakten plaats voor een strakke, hedendaagse inrichting. Langs de nieuwbouwgevel aan de oostkant van de tuin kwam een vlonderterras en verder werd de tuin ingevuld met een groen grastapijt ingevuld met vierkanten houten vlondervlakken. Enkele vlondervlakken kregen een klein boompje in het midden.

Afb. 80 Foto van de tuin uit circa 1956 (SMZ).

Afb. 81 Foto van de tuin gemaakt na 1961, vermoedelijk circa 1964 (SMZ).

Afb. 82 Foto van de tuin gemaakt na 1961, vermoedelijk circa 1964 (SMZ).

Afb. 83 Foto gemaakt na 1961, vermoedelijk circa 1964 (RCE_059901).

Afb. 84 Foto vermoedelijk midden/eind '70 (SMZ).

Afb. 85 Aanleg nieuwe tuin, begin '80 (SMZ).

Afb. 86 Tuin 1985 met daarbij betrokken het lege perceel waar eerst het Telegraafkantoor stond (SMZ).

Afb. 87 Tuin 1987 (SMZ).

Afb. 88 Tuin 1998 (SMZ).

Samenvatting

Op basis van de analyse van het historisch kaartmateriaal, foto's, literaire bronnen en archeologische onderzoeken kunnen we het volgende concluderen:

Water heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad Zwolle.

- Zwolle is ontstaan op een zandhoogte in de IJsseldelta;
- Water, in de vorm van grachten, maakte onderdeel uit van de verdedigingsstrategie van Zwolle in de Middeleeuwen;
- Water was essentieel voor de bloei van de handel middels scheepvaart over de IJssel, de (Nieuwe) Vecht, het Zwartewater en later de weteringen;
- Water in de stad was 'gebruikswater': drinkwater, waswater, brouwwater, riool;
- Water is ook een dreiging geweest toen het water in de stad nog in open verbinding stond met de Zuiderzee en het risico op overstromingen bestond;
- Daarnaast bracht vervuild water gezondheidsrisico's en epidemieën met zich mee;
- Het water is in de loop van de tijd steeds meer uit het straatbeeld verdwenen door demping van de Grote en Kleine Aa, maar water maakt nog steeds belangrijk onderdeel uit van het stadsgezicht;

- De Melkmarkt heeft meerdere gedaanteverwisselingen ondergaan: van handelscentrum voor de scheepvaart naar groene representatieve /recreatieruimte, naar parkeerplaats en winkelpromenade;
- Het nog bestaande water heeft een meer recreatieve rol gekregen: van handel middels scheepvaart naar pleziervaart.

Uit de voorgaande analyse blijkt ook dat groen altijd een kenmerkend element in de stad is geweest.

- In de Middeleeuwen was de stad omringd door groen: weilanden, akkers en droogvelden;
- In de stad zelf hadden de huizen relatief grote tuinen of binnenhoven, waarschijnlijk grotendeels in gebruik als nutstuin. Ook begraafplaatsen waren belangrijke groene plekken in de stad. Daarnaast stonden solitaire bomen in de stad;
- Groen in de vorm van leibomen tegen de gevels in de straten blijkt veelvoorkomend te zijn die ook verkoeling als functie hebben;
- In de negentiende eeuw vergroende de stad aanzienlijk. De zeventiende eeuwse bastions werden na de slechting ingericht als landschapspark met 'wandelingen'. De rol van groen verschuift steeds meer van functioneel groen, naar recreatief groen;

- In de 19 de eeuw werd de Melkmarkt voor zien van bomen rijen;
- In de 20 ste eeuw versteent de stad weer: door sterke binnenstedelijke verdichting is de hoeveelheid groen in de binnenstad inmiddels sterk teruggedrongen;
- De tuin van het Drosthuis lijkt altijd groen geweest te zijn.

Wat betreft het Drosthuis zijn de volgende kernpunten in de ontwikkelingsgeschiedenis te onderscheiden:

- Vanaf de vroege middeleeuwen meerder kleinere percelen die later samengevoegd werden.
- In de zestiende eeuw gebouwd als patriciërshuis voor de Drost van Drenthe. De grootte van het perceel, de traptoren en ommuurde tuin gaven blijk van rijkdom;
- Het Drosthuis heeft vervolgens meerdere voornamen eigenaren gehad, waarbij telkens veranderingen plaatsvonden. Het huidige pand is een aaneensmelting van diverse panden uit verschillende tijdslagen;
- Een belangrijke verandering vindt plaats omstreeks het midden van de 18de eeuw wanneer de Lodewijk XV stijl gangbaar is. In die tijd laat de familie Podt het huis verfraaien met een rococo attiek, beeldhouwde gootklossen en een nieuwe entree deur aan de Melkmarkt;

- Het Drostenhuis heeft diverse functies gehad: woonhuis, ziekenhuis en museum;
- Water heeft altijd een belangrijke rol gespeeld: het huis werd gebouwd aan de Grote Aa, had een eigen pomp, waterputten en mogelijk een waterkelder;
- Het Drostenhuis heeft altijd een besloten tuin gehad. De afmeting en inrichting is met de tijd vele malen gewijzigd door slopen en bouwen van (buur) panden of bijgebouwen. De grote bomen die voor de oorlog het tuinbeeld lijken te bepalen, waren een grote kwaliteit.

Werkwijze van onderzoek naar ontwerp

Op basis van het historische onderzoek is een analyse gemaakt van de verschillende verschijningsvormen van de tuin van het Drostenhuis door de tijd heen. Tegelijkertijd is onderzocht hoe klimaatbestendige oplossingen een plek kunnen krijgen in de nieuwe inrichting van de tuin. Aan de hand van deze twee onderzoeken zijn uitgangspunten geformuleerd om tot een nieuw tuinontwerp te komen.

Uitgangspunten

De historische tijdslijnen van deze locatie die doorgetrokken worden in het nieuwe tuin ontwerp zijn:

- Zestiende eeuw: symmetrie, harmonie, nuts- en siertuin, eigen water voorziening;
- Achttiende eeuw: symmetrie, rijk ingerichte siertuin, eigen watervoorziening;
- Negentiende eeuw: vergroenen, bomen, eigen water voorziening;
- Eenentwintigste eeuw: museum tuin, horeca, klimaat adaptatie, (vergroenen, hwa afkoppelen van riool) biodiversiteit.

Eclectische inrichtings elementen waarin de verschillende verschijningsvormen van de tuin door de jaren heen tot uiting komen.

- Bomen toevoegen;
- Deels inrichten als nutstuin, met fruitbomen;
- Symmetrie in rechte vakken met 'geheime' plaatsen;
- Presenteren van bijzondere objecten;
- Zichtassen behouden/terugbrengen op de tuin vanuit het Drostenhuis;
- Gelaagde opbouw;
- Water een belangrijk thema laten zijn door afkoppeling HWA's van riool Hemelwater afleiden naar perken, regentonnen, waterkelder en/of waterpartij;
- Zo mogelijk infiltratie van hemelwater dieper in de grond, via oude waterputten afvloeien naar de bodem.

In deel 2 van dit rapport wordt ingegaan op het schetsontwerp.

Bibliografie

Literatuur

- Dijk, L. van, *Stedelijk Museum Zwolle: perspectieven*, Zwolle 1997
- Engelenhoven, A. van, *Middeleeuwse huizen in Amersfoort*, Bussum 2005
- Gemeente Zwolle, *Gemeentelijk Rioleringsplan Zwolle 2016-2020*, Zwolle 2016
- Gevers, Jhr. A.J. en A.J. Mensema, *Drostenhuis: het Provinciaal Overijssels Museum*, Zwolle 1987
- Goor, G. van, *Watersysteemanalyse Sallandse Weteringen en Zwolle: Verkennend onderzoek naar mogelijke waterstandsverlagende maatregelen*, Enschede 2010
- Koch, A.C.F., *Zwolle in de Middeleeuwen: onderzoekingen naar een vroeg-stedelijke samenleving*, Zwolle 1980
- Hove, J. ten en M. Klomp, *Aan de monding van de Grote Aa: het havenfront van Zwolle*, Zwolle 2011
- Monumenten Advies Bureau, *Bouwhistorisch onderzoek en waardestelling: DE GOUDEN KROON Voorstraat 34 Zwolle*, Nijmegen 2018
- Monumenten Advies Bureau, *Bouwhistorisch onderzoek en waardestelling: DROSTENHUIS – Stedelijk Museum Melkmarkt 41 Zwolle*, Nijmegen 2017
- Saricon, *Geofysisch obstakelonderzoek uitgevoerd ter plaatse van de achtertuin van het Drostenhuis (Melkmarkt 41) te Zwolle*, Zwolle 2021

- Vries, D.J. de en H. Kranenborg, *Onzichtbaar Zwolle: archeologie en bouwhistorie van de stad*, Zwolle 2015

Archieven

Archief Gemeente Zwolle
Archief Wageningen Universiteit
Delpher.nl
Historisch Centrum Overijssel (HCO)
PDOK Viewer
Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)
Stedelijk Museum Zwolle (SMZ)

Afbeeldingen

KLM Aerocarto, uit: Rijst, B. van der, *Oud Zwolle vanuit de lucht*, Hoogeveen
Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG)
Beeldbank Historisch Centrum Overijssel (HCO)
Beeldbank Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)
Cdn.i-pulse.nl
Google Earth
Hollandluchtfoto.nl
Mijnstadmijndorp.nl
Oudelandkaarten.nl
PDOK Viewer
Rijksstudio Rijksmuseum
Sanderusmaps.com
SERC
Zwolleinbeeld.nl

LET OP: Vanwege copyrights mogen de afbeeldingen in dit rapport afkomstig van het SMZ geen zins verspreid worden.

Websites

www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/zwolle
www.rijksmuseum.nl
www.wdodelta.nl/
www.weblogzwolle.nl
www.zwolsehistorischevereniging.nl/

Bijlage: PVE

1. Historisch geïnspireerd ontwerp

Uit subsidieaanvraag Provincie Overijssel: “Een belangrijk uitgangspunt voor herstel van de binnentuin is dat recht wordt gedaan aan haar oorspronkelijke inrichting. Historisch onderzoek zal moeten uitwijzen of er nog waardevolle elementen aanwezig zijn en of die eventueel kunnen worden benadrukt en waar nodig hersteld. Nieuwe functies dienen op passende wijze geïntegreerd te worden zodat ze recht doen aan de haar museale gebruik.” [...] voor het herstel voor de binnentuin van het Drostenhuiszorgvuldige historisch-ruimtelijke analyse nodig. Met een waardestelling worden de kernwaarden van het binnenterrein en haar historische context en samenhang met haar omgeving samengevat waaruit de ruimtelijke karakteristieken en potenties benoemd worden. Deze geven noodzakelijke input voor het opstellen van een visie, dat uitgewerkt kan worden tot een aansprekend en passend ruimtelijk ontwerp en herstelplan waarmee de binnentuin gerevitaliseerd kan worden ten behoeve van de nieuwe functies.

De input hiervoor bestaat uit:

- a. Historisch onderzoek museumtuin;
- b. Resultaten grondraderonderzoek;

2. Functionele invulling

Naast de terrasfunctie behorende bij de inpandige horeca moet de tuin voor ANNO de mogelijkheid bieden om kleinschalige (max. 50 personen) lezingen of (akoestische) voorzieningen te organiseren. Belangrijk aandachtspunt hierbij is de eventuele ontsluitingen van de binnentuin in het geval van calamiteiten.

Om deze reden is functionele verlichting gewenst en moet de mogelijkheid onderzocht worden van een zogenaamde marktaansluiting (krachtstroom, afvoer en water).

Daarnaast voldoet de uitstraling van het huidige hekwerk niet aan de uitgangspunten van een uitnodigende binnentuin. De functionaliteit van het hekwerk moet daarnaast ook verbeterd worden door naast de toegang voor mogelijk het laden en lossen ook een aparte toegang te hebben voor dagelijks gebruik voor personen.

3. Functionele uitgangspunten

Vanuit de scope van het herbestemmingsproces is het terras meegenomen in het project. Dit betekent dat de bouwkundig aannemer verantwoordelijk is voor de aanleg van dit terras. Naast dit uitgangspunt moet in het ontwerp rekening gehouden worden met de volgende uitgangspunten:

- In de tuin dienen de buitenunits van de warmtepompen een plek te krijgen. Per voorkeur op zo'n groot mogelijke afstand van de burens. De afmetingen van deze units zijn 2745 x 1120 x 1465 mm en 2195 x 1120 x 1564 mm (lxbxh). Rondom de units moet rekening gehouden worden een vrije ruimte rondom van 1000 mm tussen de units en het akoestische/esthetische scherm in verband met onderhoud en aanzuig- en afblaasruimte. NB: De positie van deze unit moet zo spoedig mogelijk bepaald worden.
- Het plaatsen van de vetvangput en de bereikbaarheid inzake het legen. Afmetingen worden nog bepaald;
- Het op een veilige wijze uitvoeren van glasbewassing en gevelonderhoud;
- Realiseren van een oplaadpunt voor fietsen.

Colofon

Titel

Cultuurhistorie en klimaatadaptatie opgaven in Zwolle: proefcasus tuinrichting Drostenhuis

Samenstelling

Marieke van Zanten

Anneke Coops

Julia Rühl

Jacky Burema

Hannah Geerdink

Redactie

Marieke van Zanten

Miriam van Eunen

Contactgegevens

Marieke van Zanten

marieke.vanzanten@hetoversticht.nl

038-421 3257 / 06-1151 6912

Datum

09 november 2021

Aan de Stadsmuur 79-83

Postbus 531

8000 AM Zwolle

038 - 421 32 57

www.hetoversticht.nl

